

Erdélyi Ágnes

ADÓSSÁGOK

Hiába próbálom fölidézni, mikor és hol találkoztam először Fodor Gézával. A legvalószínűbb az egyetem, hiszen évfolyamtársak voltunk. De az elején más szakokra jártunk: ő – ha jól emlékszem – csak másodévben vette fel a filozófia szakot, és abban biztos vagyok, hogy amikor ott találkoztunk, már ismertük egymást. Talán az Egyetemi Színpad éjszakába nyúló próbáin találkoztunk először? (Elsőéves koromban a világ minden kincséért ki nem hagytam volna ezeket a próbákat, aminek eredményeképpen egészen a kórus második soráig vittem.) Vagy látásból már az egyetem előtti időben ismertem? Sokszor találkozhattunk az Operában vagy hangversenyen.

Nem mintha nem volna mindegy. Csak azért említettem, mert ettől olyan, mintha Géza mindig jelen lett volna: hol közelebről, hol távolabbról tanúja volt mindennek, ami fontos volt az életemben (mellesleg: az is egy olyan történet, amely több-kevesebb intenzitással mindig zajlik, de az elejére nem emlékszem). Akármikor kezdődött is, nagyon sok idő telt el az eleje óta, mégis az az érzésem, mintha Géza az évek (mit évek? évtizedek!) során nem változott volna. Még a mosolya is ugyanolyan maradt: az a fénykép, amely most sok újságban megjelent, eszembe juttatott egy nagyon régi közös nyaraláson készült képet. Élesen emlékszem erre a fekete-fehér fényképre: Géza a 70-es években, Bulgáriában, a tengerparton, a kemping kocsmájának asztalánál ül és mosolyog. Az emlékezet persze önmagában elég megbízhatatlan, de egy régi fénykép ilyenkor jó mankó lehet. – Az lehetne, ha megvolna. (Az egész lakást felforgattam, de sehol nem találok azt a képet.) Lehet, hogy csak az én fejemben él a harminc-egynéhány éves Géza mosolya?

Pedig amúgy elég jó a memóriám. Réges-régi beszélgetésekre, elejtett megjegyzésekre is emlékszem. Pontosan emlékszem például, mit mondott Géza életem első komolyabb munkájáról, a Dilthey-szövegek válogatásáról és a kötethez írott bevezető tanulmányról. A fordításról akkor nem esett szó, de ezt természetesnek tartottam: minnek olvasta volna el magyarul is a szövegeket, ha egyszer eredetiben jól ismerte mindet? – Tévedtem. De ezt csak harminc évvel később tudtam meg, amikor örömmel újságoltam neki, hogy lesz második kiadás. Ez nagyon jó, válaszolta, akkor ő most előkeresi a jegyzeteit, mert annak idején talált néhány hibát a fordításban.

Noha nagyon rösteltem a hibákat, most szívesen közreadnám a három évtizeden át gondosan őrzött jegyzeteket. Sajnos nem áll módomban, mert Géza másnap telefonon diktálta le a melléfogásaimat (emlékeim szerint úgy nyolcat-tízet). Nem stílári problémákat, hanem igazi fordítási hibákat. Volt benne minden, amit egy figyelmetlen fordító elkövethet: rossz szóválasztás, hibás visszautalás, félrevezető szórend, sőt – minek szépítsem? – volt, ahol félreértettem a szöveget. Két helyen még azt is észrevette, hogy kimaradt valami. Az egyiket akár én is észrevehettem volna, ha figyelmesen el is olvasom, amit fordítottam (egy hiányzó mondat miatt nem stimmelt a gondolatmenet). A másiknál viszont egy másfél oldallal későbbi visszautalás alapján szúrta ki, hogy egy bonyolult körmondatból hiányzik valami! – Talán mondanom sem kell: mindenben igaza volt. (Az új kiadásban javítottam a hibákat.)

Még egy olyan alkalomra emlékszem, amikor fordításról beszéltünk. De akkor nem egy elkészült fordításról, hanem arról, hogy le kellene fordítani Weber zeneszociológiai írását: Géza nagyon pártolta volna, hogy a szöveg – legalább függelékként – kerüljön be a *GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM* magyar kiadásába. Elvben igazat adtam neki, de ami a gyakorlati megvalósítást illeti, inkább a nehézségeket soroltam. A jogi nehézség (a fordítás alapjául szolgáló ötödik kiadásban nem szerepelt ez a szöveg) biztosan áthidalható lett volna, a valódi probléma azonban én voltam: Géza buzdítása ellenére sem mertem vállalkozni a szöveg fordítására (az én ötletemet meg – hogy fordítsa le ő ezt a negyven-ötven oldalas –, emlékeim szerint, elfoglaltságaira hivatkozva hátrította el). – Most megint elővettem a szöveget, újra és újra elolvastam (talán most megpróbálhatnám, gondoltam, és a fordítást Géza emlékének ajánlanám). Őszintén szólva napokon keresztül mást se csináltam, csak „A zene racionális és szociológiai alapjai”-t olvastam. Utólag azt kell mondanom, hogy ebben a kérdésben nekem volt igazam. Én ezt biztosan nem tudnám lefordítani. És most már ez is egy végleges, befejezett történet (most már próbálkoznom sem érdemes, hiszen úgysem adnám ki a kezemből a fordítást anélkül, hogy Géza látta volna).

Vannak ilyen régi adósságok, amelyeket egy darabig görget magá előtt az ember – aztán vagy törleszti, vagy nem. Gézának valószínűleg sokan maradtak adóssai, nekem meg fájdalmasan sok adósságom maradt. Az egyik különösen fájdalmas, mert nagyon készültem a törlesztésére. Egyszer talán majd megteszem, de most még nem. (Ha megteszem, azzal utólag a megmásíthatatlannal való csendes megbékéléssé szelídítem azt, ami így, mondhatni „befejezetlenül”, különösen fájdalmas. Ennek még nem jött el az ideje.) Most inkább azt mondom el belőle, ami *úgy* már befejezhetetlen.

A doktori védésem vitáján az egyik opponensem megfogalmazott egy kritikai észrevételt, amelyet én (úgy-ahogy) megválasztam. (A témának most nincs jelentősége, csupán a rend kedvéért említem, hogy a vita arról folyt, milyen szerepe van – van-e egyáltalán szerepe – a historikus, kontextuális megértésnek a műalkotások, illetve szövegek interpretációjában.) A védés után Géza azt mondta, érdemes volna ezt az egészet rendesen végiggondolni és megírni. Akkor föl sem merült bennem, hogy tovább foglalkozzam a kérdéssel (örültem, hogy opponensem elfogadta a válaszomat, és ezzel túljutottam a hivatalos procedúrán), a későbbiekben azonban sokat tűnődtem rajta, és arra jutottam, Gézának igaza van. Végiggondoltam, anyagot gyűjtöttem, vázlatot készítettem (sőt: vázlatokat, mert az évek során kicsit változott is a véleményem), szóval: nagyon készültem rá, hogy előbb-utóbb megírom. Persze mindig volt valami más, amit éppen meg kellett írni vagy le kellett fordítani, de nemcsak emiatt halogattam. Hanem mert az alkalomra vártam. Arra gondoltam, milyen jó téma lesz ez, amikor majd Géza valamelyik kerek születésnapjára összeállítunk egy kötetet...

*

Nem folytatom. Gézáról akartam írni, de már látom, hogy a történetek inkább arról szólnak, hogy nekem is elfogyott a levegőm.

Van egy német kifejezés, a *Bildungsbürgertum*, amelyet magyarul nehéz visszaadni. De aki Fodor Gézát ismerte, pontosan tudja, mire kell gondolni. Áradt belőle a „Bildungsbürgertum” levegője.

Gáspár Zsuzsa

„A SZÍNHÁZ, AZ KÉREM..”

„Egyetemi Színpad, Egyetemi Színpad! Vál-to-za-tos mű-sor!” Az eleje viszonylag magas hangon, elég agresszívan, aztán mélyülő-lassuló lejtmenetben, ahogy jelezni próbáltam. Így hangzott az Amatőrfilmklub (AFK) gyártotta reklámfilm dalocskája – a filmet persze kizárólag az Egyetemi Színpadon, különböző saját műsoraink előtt vetítettük. Nem is tudom, lehetett volna-e vetíteni másutt, gyanítom, hogy nem. Így aztán a saját örömeinken kívül, hogy ti. nekünk ilyenünk – reklámfilmünk! – is van, nem volt sok értelme. De nekem a fülemben maradt, és azt gondolom, sokan vagyunk így ezzel.

1962 nyarán, nem sokkal azután, hogy „felvételt nyertem” az ELTE Bölcsészettudományi Karára, levelet kaptam az egyetemtől. Néhány napra meghívtak az egyetem visegrádi üdülőjébe. Ma már nem emlékszem, hogy a levélből kiderült-e, miért hívnak. De a helyszínen megtudtam, megtudtuk: belőlünk, néhány meghívott leendő elsőévesből készültek „kinevelni” a bölcsészkar KISZ kulturális, „kultúros” szervező utánpótlását. Akármilyen szempontok alapján választottak is ki minket, valami nagyon nem stimmel velük: a meghívottak között volt például Fodor Géza. Itt ismerkedtünk meg. Aztán – a tanév hivatalos kezdete után – mind a ketten szinte azonnal az Egyetemi Színpadon találtuk magunkat.

A Színpadot sokszor, sokan azonosítják az Universitasszal, az egyetem színjátszó együttesével. (Legalábbis ez volt a hivatalos neve. A valóságban ennél – nem is kevésel – több volt azért!) Pedig nem volt azonos. A Színpad keret volt, amelynek volt egy nyilvános része: az előadások, programok. Ezek között teret, helyet kaptak az Universitas előadásai. De sok minden más is, például filmvetítések (másutt nemigen látható filmekkel), beszélgetős műsorok (másutt nemigen hallható emberekkel), irodalmi estek (másutt nemigen szavalható költők verseiből). Mindazonáltal mindenki – tartozzon bár szűkebb értelemben a filmesekhez, az énekarhoz, a zenekarhoz, tánckarhoz vagy bárhová – *ott volt*, működött, élvezte ezt az Egyetemi Színpad nevű keretet. És volt egy nem nyilvános része is – a folyosói beszélgetések, éjszakai próbákon támadó ötletek, kávészünetek – amelyekben mindenki alakította is az Egyetemi Színpadot.

Élete legfontosabb korszaka volt – mondta egyszer Géza az Universitasban töltött időről. Azt hiszem, ezt utóbb mindannyian így éreztük, akik akkoriban, azaz kb. 1961–62 és ’68–69 között ott voltunk. Hivatalos önéletrajzában azonban 1978-at jelölte meg dramaturgiai pályafutása kezdeteként. Szóval, a kérdés az: mit csinált Fodor Géza az Egyetemi Színpadon, az Universitasnál? Nem véletlenül fogalmaztam úgy az előbb, hogy „akik ott voltunk”. Mert néha nem könnyű egy szóval leírni, hogy ki mivel foglalkozott. Éppenséggel sok, akkoriban ott működő emberről, mondjuk különösen az Universitas Együttes színész tagjairól elég pontosan meg lehet mondani, hogy miből is állt az ottani tevékenységük, és voltak más, világosan megnevezhető funkciók, tevékenységek, feladatok is. Mégis, a dolog lényege, azt hiszem, mindnyájunk számára az volt, hogy *ott voltunk*. Vagyis (a háttérben Petur Istvánnaal, aki, ha kellett, megvédett bennünket, és ragaszkodott a minőséghez) létrehoztunk valamit, ki-ki a maga módján, ami nem volt előtte, és ami mindegyik területen jó volt, érdekes volt, fontos volt. És ez alig-

hanem igaz Fodor Gézára is: *ott volt*. Talán ez a magyarázat arra, hogy dramaturgiai pályafutását nem innen datálja, vagy talán professzionális tapasztalatai, finnyás igényessége tette lehetetlenné, hogy ezt az „ott létet” utóbb dramaturgiai tevékenységnek tekintse. Magam úgy fogalmaznék: tanulta, a saját bőrén, hogy mi a színház, mit jelent dramaturgnak lenni. Mindenesetre tény, hogy Nánay István szíves közlése szerint – nála, azt hiszem, senki nem tud többet a színpad történetéről – az Egyetemi Színpad egyetlen produkciójánál szerepel Fodor Géza neve dramaturgként, egy 1966/67-es Karinthy-estnél, melyet Mezei Éva rendezett, a rendezőasszisztens Nánay István volt. Ennek fényében sem akad senki – és ez a hatvanas évek Egyetemi Színpadáról és Fodor Gézáról egyaránt érdekes és fontos információ –, aki kétségbe vonná, hogy Fodor Géza az Universitas Együttes jelentős szereplője volt. Mert ott volt, és figyelni kellett arra, amit mondott, egyáltalán: figyelni kellett rá. Érdemes volt a véleményére hallgatni, még pontosabban, érdemes volt meghallgatni. „...az utolsó hetekben bejárok a próbákra, és ott mindenről beszélek” – mondta a közelmúltban egy interjúban tanítványának, Trencsényi Katalinnak. Így valahogy ment az Egyetemi Színpadon is, talán azzal a különbséggel, hogy nem csak az utolsó hetekben járt be a próbákra.

Radnóti Sándor vetette fel, hogy milyen szokatlan – bizonyos értelemben fordított – pályát járt be Fodor: előbb írta meg élete főművét, a később tovább árnyalt, bővített *ZENE ÉS DRÁMA* (Budapest, 1974) című munkáját, és csak ezt követik életművében a másoknál többnyire a pálya elején abszolvált rövidebb elemzések, tanulmányok – Géza esetében a színházi és operakritikák vagy inkább mű- és előadás-elemzések. (Színházi kritikát, az után, hogy egy színház tagja lett, elvből nem írt többet.) Van egy magyarázatjavaslatom erre a különös, fordított pályára.

Azt gondolom, és ebben a valahai egyetemi színpadi együttlétek is megerősítenek, hogy Gézát mélységesen vonzotta a színház *praxisa*, maga a színház, mindennapjaival – úgy, ahogy van. „*A színház, az kérem, egy külön világ*” – énekelte valaki a hetvenes években, azt hiszem, Cseh Tamás. És tényleg, aki egyszer közreműködőként részt vett a színház szédületében, tudja, hogy ez igaz, és azt is tudja, hogy nehéz ebből a ringlispílből kiszabadulni, szinte lehetetlen megszökni. Az egyetem befejezése után Fodor Géza teljes energiájával a tudomány, az esztétika – ámde a színház-, a drámaesztétika – felé fordult. Nem tudom igazolni, mégis megkockáztatom: ezzel a fordulattal egyben egyfajta szabadulási kísérletet hajtott végre (vagy legalábbis azt is). Szabadulási kísérletet a színház gyakorlatától, mindennapjaitól, attól, amibe olyan rettenetesen bele lehet szédülni. Kutatási területe a színház- és drámaesztétika lett, jelentőset alkotott – utána már szabad volt. Tudományos munkája – egyszeri használatra szánt, szélsőséges megfogalmazásom szerint! – egyben engedély. Szabad a próbákra ülni, szabad olyan szempontokat érvényesíteni, hogy mire képes a szerepet játszó színész, szabad színházat játszani. „*Úgyhogy én inkább olyanokat olvasok, akikre senki nem gondol. De ezt is azért tehetem meg, mert nem vagyok igazi dramaturgja a színháznak. Hogyha nekem az lenne a fő állásom, akkor ott rendszeren el kéne olvasni rengeteg darabot*” – mondja az említett interjúban. De én nem venném nagyon komolyan ezt a „nem vagyok igazi”-t és a „fő állást”.

Persze, igen: felépített egy olyan egyetemi karriert, hátteret, ahonnan mondhatta ezt. De Fodor Géza szabadulási kísérlete hál’ istennek sikertelennek bizonyult, mondom én. Különös attrakciót hajtott végre. Ezen az úton nem sokan jártak, mert szinte lehetetlen is: egyszerre volt otthon – ezúttal muszáj a közhelyes fordulattal élnem – a kullisszák mögött és az egyetemi, tudományos világban. És mind a kettőben jelentőset alkotott.

Komlós Katalin

MOZAIKOK

Az 1960-as évek második felében a Zeneakadémia Zenetudományi tanszakán tanuló, hat főből álló évfolyamunk igencsak kibővült Szabolcsi Bence óráin. Eleinte még Tóth Aladár és Ungár Imre, később Sándor Judit, Fischer Sándor, a kamasz Ádám és Iván, Kodálné Sárka, Kroó György és mások vették körül velünk együtt a zongoránál ülő és tanító Mestert. Egyik alkalommal megjelent egy ismeretlen fiatalember, akit a Tanár úr mint ígéretes és a zene iránt erősen érdeklődő bölcsészhallgatót mutatott be nekünk. Később egy zenetörténet-órán szót is adott neki, hogy beszéljen az évfolyamnak Don Juan alakjáról. Idegenkedéssel vegyes tisztelettel hallgattuk. Ő volt Fodor Géza, aki aztán többé-kevésbé közénk tartozott.

*

Olykor megtisztelte a hazai zenetudományi konferenciákat egy-egy előadással, ahová elhozta széles körű tudását és magasrendű professzionizmusát. Utoljára 2007 októberében, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság Kárpáti János 75. születésnapjára rendezett ülésén, ahol számomra felejthetetlen betekintést nyújtott Verdi SIMON BOCCANEGRÁ-jának zenei/drámái kérdéseibe (TÜKHÉ ÉS ANAGNÓRISZISZ). Ugyanezen a konferencián a kolléga őszinte elismerésével lelkesedett az ünnepelt fiának, Kárpáti Andrásnak SZATÍRKÓRUS, THRÁK KITHARA ÉS AULOSZENE című, valóban rendkívül izgalmas előadásáért.

*

A Zeneakadémia doktoriskolája felkéréseinek eleget téve Géza olykor vállalt egy-egy szigorlati bizottságban való részvételt vagy opponálást disszertációk elbírálásában. Ezen alkalmakkor – ha történetesen együtt voltunk egy védési vagy szigorlati bizottságban – tapasztalhattam kivételes pedagógusi adottságait. Maximálisan igényes volt, de sohasem tapintatlan vagy támadó. (Természetesen ugyanezek a tulajdonságok tették konstruktív és megfellebbezhetetlen kritikussá.) Megint egy emlékezetes délután (doktori védés) ez év májusából: Géza fantasztikus háttértudással és alaposággal megírt opponensi véleménye a BÁNK BÁN kiadásának problémáiról (Erkel és Katona; források; kiadói döntések; dramaturgia stb.) örök minta marad számomra ebben a műfajban.

*

És a legfontosabb: mennyire szerette a zenét! Nem csak az operát. Minden fontosnak vagy érdekesnek ígérkező koncerten ott volt, és pontosan tudta, mit hallott, bármennyire szabadkozott is „nem zenész” mivolta miatt. Jó volt látni Eszterházán, a Haydn Fesztivál ínycsecknek szóló kastélykoncertjein. Utoljára augusztus 30-án este találkoztunk, a fertőszentmiklósi templomban, az Orfeo Zenekar és a Purcell Kórus Haydn-estjén. Szeme csillogásából lehetett tudni, hogy élvezte az előadást.

Jelenléte személyesen és írásaiban is hiányzik, és nagyon fog mindig hiányozni.

Wierdl Eszter

FODOR GÉZA EMLÉKÉRE

Fodor Gézával ama kevesek egyike múlt el, aki igazán mély empátiával szemlélte a világot. Csodálatos volt a műveltsége, és végtelen a figyelme, ahogy az emberek felé fordult. Mindez a legnagyobb szerénységgel és kedvességgel párosult, egész lényé mélyes érdeklődést sugárzott.

A magyar operajátzás óriási szerencséje volt, hogy ő, aki olyan szerteágazó műveltséggel bírt, és olyan sokféle szellemi területen tevékenykedett, épp az opera műfaja iránt érzett nem szűnő, szenvedélyes vonzalmat. Ez a vonzalom nem merült ki az operai művek nagyszabású dramaturgiai és esztétikai elemzésében, hanem a műfaj élő, lüktető jelenére, az előadásokat létrehozó alkotók és művészek működésére is kiterjedt.

Minden aspektus érdekelt. A rossz előadásokat éppoly kérlelhetetlen alapossággal elemezte, mint a neki tetsző produkciókat. Ha új bemutató volt az Operában, ő az összes előadást megnézte mindkét szereposztással, a nézőtér más és más pontjáról. Elfogulatlan és empatikus volt. Hihetetlen éleslátással és tökéletesen precíz jelzőkkel bíralt vagy dicsért, de akárhogy is, soha nem volt bántó vagy túlzó. Kritikus volt, de nem az a produkciót vitriolos érzéketlenséggel bíráló kívülálló, akitől minden előadóművész retteg, hanem olyasvalaki, akinek a figyelmes és elmélyült észrevételeit el lehetett, sőt szükségszerűen el kellett fogadni. Érzékeny szemmel figyelte a művészeket, nemcsak elvárásokkal, hanem megértéssel is.

Nekem, kezdő énekesként – de később is – nagyon sokat jelentett, hogy amikor egy megfeszített próbaidőszak után, rengeteg elemzést és próbálgatást követően bemutattunk egy darabot, ő felfigyelt a rejtett, játékos részletekre, ezzel beteljesítve az előadói álmod az igazán érzékenyen figyelő közönségről. Gyakran olyan apró mozzanatok keltették fel a figyelmét, mint egy arcon átsuhanó mosoly vagy egy apró mozdulat. Ilyenkor éreztem, hogy nem volt hiába az aprólékos finommunka. Biztonságban érezhettem magam, hogy valaki valóban látja és hallja azt, amire törekszem, és ebben az érzelmi biztonságban a kínosabb észrevételek, mint pl. a rossz szövegérthetőségre vagy stilisztikai hibákra tett megjegyzések ugyanolyan építő erejűek lettek, nem váltották ki dacos ellenállásomat.

Amikor pár éve, az egyaránt énekes- és közönségpróbáló MOZART-MARATON-t játszottuk, gyakran szó szerint fel kellett másznunk a közönség sorai közé, és a nézőket – számukra nyilvánvalóan rettentően zavarba ejtő módon – a játékba bevonva kellett énekelnünk. Az opera (COSÌ FAN TUTTE) egyik jelenetében épp nekik siránkoztunk szomorú sorsunkról, amikor a zavart mosolyok és a rémült, lesütött szemek között megláttam Fodor Gézákat a nézők között. Gondoltam, jó móka lesz őt is bevonni, kicsit zaklatni, így odanyújtottam neki a kezem, és neki énekeltem. Ő előrehajolt, megfogta a kezem, és a legnagyobb együttérzéssel bólogatva megszorította. Az arcán ez volt: te szegény, szegény, buta Fiordiligi, tudom, hogy most nehéz neked... Nem jött zavarba, nem szűnt meg a produkciónak önmagát önfeledten átadó nézőnek, hallgatónak lenni.

Óriási szakmai és érzelmi támasza volt az opera műfajában tevékenykedő művészeknek, ami a legnagyobb kincs, hiszen aki állt már színpadon, az tudja, hogy milyen sérülékennyé válik ott az ember.

Féltné őrök minden cikket és tanulmányt, amit az általam is játszott előadásokról írt. Még mindig tudok belőlük meríteni. Nagy adománynak érzem, hogy személyesen ismerhettem.

Végh Dániel

HÁNYAST KAPTÁL FODORON?

Elsőéves egyetemistaként az esztétika tanszék folyosói legendáiból jegyeztem meg Fodor Géza nevét. „Hányast kaptál Fodoron?” – kérdezték egymástól diáktársaim. Vajon színházesztétika házidolgozatokra csodával határos módon jelest érdemeltek-e, vagy mint oly sokaknak, beletört a bicskájuk? Hosszú évek óta minden kurzus végén Aiszkhülosztól az ÁLDOZATVIVŐK-et kellett (volna) kipreparálni. Az epeiszodionok és karrészek sebési precizitású elkülönítése még csak-csak megoldható feladatnak látszott, ám a pontos sorszámlálást feltétlenül elvétette az egyszerű bölcsészhallgató. Hiába próbálkoztak egyesek korábban jelesre értékelt elemzésekből ihletet meríteni, szinte lehetetlen volt tökéletes dolgozatot beadni – a tanár úr ugyanis mindig tudott valamit javítani a késznek látszó munkákon. Nem is mertem csak évekkel később megpróbálkozni az első színházesztétika szemináriummal.

Pedig „Fodor”-tól mindent meg lehetett tanulni: nem csak a gyakran lexikonízű színháztudományi szakkifejezéseket vagy a színpad esztétikájának történetét, hanem mindenekelőtt a dramaturgiát – legyen szó az antikvitás, a francia felvilágosodás vagy a XX. századi színésziskolák kulisszatitkairól. Minden korszak színházáról úgy tudott beszélni, mintha hétről hétre nem is a Katona József Színházban vagy az Operában, de legalábbis Arisztotelész, Diderot vagy Sztanyiszlavszkij mellől figyelte volna az előadásokat. És csupán a szövegeket használta szemléltető eszközzül! Fodor Géza ugyanis mindenekelőtt arra tanított, hogy aprólékos figyelemmel olvasva lássuk és halljuk meg a drámákat – valahogy úgy, ahogyan a karmesternek elég a partitúrára pillantania, és előtte áll a zenemű.

Később egy kollokvium alkalmával éppen a SZÍNÉSZPARADOXON-ból adott mentő kérdést, s nyilvánvalóan rossz válaszom hallatán fejét csóválva csak annyit kérdezett: „ezt hol olvasta?” Fodor tanár úr ugyanis, amikor nem kedves témáiról adott éppen elő, ritkán és keveset szólt. Dicséretként sem igen mondott többet, mint hogy „jó volt!” – ez a jó mégis többet ért, mint mástól egy hosszas laudáció. S ha még el is mosolyodott hozzám, bizonyos lehetett az ember, valamire nagyon ráértett. Fodor Géza megkérdőjelezhetetlen tekintélyét és szakértelmét ugyanis mindenekelőtt azzal éreztette, hogy sehogyan sem éreztette. Jellemző, hogy a bölcsészkaron tartott óráin alig esett szó a kortárs magyar színházról, melynek nem csak aktív építője, de szigorú bírálója is volt.

Igaz, egyetemi éveim alatt nem is hiányoltam különösebben, mivel sohasem voltam igazi színházrajongó. A Fodor-órákon látott elemzési technika: a látszólag jelentéktelen apróságok jelentését kibogozó és koherens egységbe *rendező* olvasásmód azonban

idővel kedvet – és nagy kedvet! – adott, hogy a drámai műfajokat mint szöveg és előadás egymásra értelmezésére alkalmat kínáló interpretációs terepet fedezzem fel. Különösen hálás pedig azért vagyok Fodor Gézának, hogy megtanított a hosszúra nyúlt hangszerezés tanulmányaim során mindig is lenézett operát *megérteni*. A kezdő lökést természetesen DRÁMAESZTÉTIKA: AZ OPERA MINT DRÁMA címet viselő kurzusa adta. Az elemzésre kijelölt Puccini: MANON LESCAUT azóta kitörölhetetlenül fülembé ivódott dallamai legutóbb az Operaház november végi bemutatóján emlékeztettek fájdalmasan: benyomásaimat ellenőrizendő hiába is lapoznám fel mértékadó kritikáikért az *ÉS* vagy a *Muzsika* oldalait, már nem tudok megbizonyosodni róla, sikerült-e szemléletmódját elég jól elsajátítanom...

Papp Márta

EGY RÁDIÓS ZENEI SZERKESZTŐ ESETE FODOR GÉZÁVAL

Kezdetről, ahogy a Rádióba kerültem, terveim közt szerepelt, hogy Fodor Gézával megnyerjem zenei ismeretterjesztő műsorok készítésére. Ez a műfaj, időbeli behatároltsága okán és egyebek miatt is, távol állt tőle. Mégsem látszott teljesen lehetetlennek; ha akkor még nem is barátok, de jó ismerősök voltunk, sokat beszélgettünk, főleg operáról – miért is ne írhatna rádióműsorokat Mozart-operákról, Verdi-operákról, amelyeket mindannyiunknál jobban ismer. Abban az időben, a hetvenes évek elején, Géza egyszerre volt társunk és tanárunk a Zeneakadémia zenetudományi szakán: bejárt Szabolcsi Bence minden órájára, és szobaszemináriumot tartott nekünk Wilhelm Andrásék Ráth György utcai lakásában Lukács ESZTÉTIKA-járól. Én akkor legalább egy éven át foglalkoztam Verdi DON CARLOS-ával (kétszer is írtam belőle félévi szakdolgozatot); így sem ismertem annyira, mint Géza, de beleláttam elég mélyen a darabba, s nagyon érdekes volt megosztani vele megfigyeléseimet. A másik nagy témám, amivel magánszorgalomból foglalkoztam, az orosz opera volt, mindenekelőtt Muszorgszkij – erről is volt mit beszélnünk. 1973 januárjában azután meghalt Szabolcsi Bence; Géza többet nem járt be órára, de operában, hangversenyen, itt-ott találkoztunk.

A Rádióba még mint zeneakadémiai hallgató kerültem 1972 őszén, igen zöldfülű szerkesztőként, s eltelt néhány év, míg a másoktól levetett műsorok mellett önállóakat is indíthattam. Az egyik első volt a VERS ÉS DAL-sorozat, s ennek mintájára terveztem a DRÁMA ÉS OPERÁ-t: drámarészlet, kis drámaelemzéssel, belőle készült opera részletei, kis operaelemzéssel, mindez ízlésesen vegyítve, max. 60 percben. Főnökömnek, Kroó Györgynek beszámoltam a tervről és arról is, hogy Fodor Gézával szeretném több ilyen műsorra felkérni. Azt mondta, semmi kifogása, de nem hiszi, hogy vállalja. Felhívtam Gézával, nem minden szorongás nélkül. Hallottam a hangjából, hogy kicsit kényszerezetten mosolyog rábeszélő magyarázkodásomra a telefon másik végén: igen, jó ötlet, de nem neki való, ez nem az ő nyelve, nem az ő médiuma, meg nagyon sok a dolga, de majd gondolkodik rajta. Nem emlékszem, hányszor hívtam fel ez ügyben, de egyszer csak igent mondott, az időpontot is megjelölte: jövő márciusra csinál egy műsort

a DON CARLOS-ról. Remek! Ám a történelem közbeszólt, ahogy mondani szokták: 1977 januárjában több tucat magyar értelmiségi – köztük Fodor Géza – szolidaritási nyilatkozatot írt alá a csehszlovák Charta mellett. Rögtön jött a felsőbb rendelkezés: a chartások nem szerepelhetnek rádióműsorban. Kroó részvétellel közölte velem, hogy le kell mondanom a Fodor Géza-műsört. Kénytelen voltam felhívni, hápogtam a telefonban (mintha én rendeltem volna el a tiltást), Géza nyugtatgatott, és nem is palástolta boldog megkönnyebbülését: milyen nagyszerű, hogy nem kell megcsinálnia! Ezzel egy időre lemondtam Fodor Géza rádiós szerepeltetéséről.

Eltelt tíz év, 1987-ben megemlékeztünk Puskin halálának százötvenedik évfordulójáról. A Magyar Rádió Zenei Népművelés Rovata, vagy akkor talán már Zenei Ismeretterjesztő Szerkesztőség, a hajdani DRÁMA ÉS OPERA sajátos változatával tiszteltetett a költő előtt: PUSKIN AZ OPERASZÍNPADON – 60 percben egy-egy Puskin-mű és a belőle készült opera rádiós elemzése. Eljött az ideje Géza újabb megkönyörítésének. Tudtam, milyen behatóan foglalkozott az ANYEGIN-nal, az 1984-es operai felújításnak ő írta a műsorfüzetét, és hihetetlenül alapos kritikában elemezte az előadást. Azt mondtam neki, ha ő nem csinálja meg, kimarad a Puskin-sorozatból az ANYEGIN, mert nálunk egyetlen zenetörténész sem foglalkozott érdemben Csajkovszkijjal (nem hazudtam; én magam jóval később kezdtem tanulmányozni Csajkovszkijt). Ez hatott: az elsőre kimondott „nem” feltételes „igen”-re változott; a feltétele az volt, hogy mivel ő nem tud újat írni az ANYEGIN-ról, felolvassa az operaházi műsorfüzetből, és kijelöli a Puskin- és Csajkovszkij-műből a műsorba beolvasandó, illetve bejátszandó részeket – amennyiben ez a szerkesztőnek megfelel. A szerkesztőnek természetesen megfelelt, s a műsor elkészült. A verses regényből Géza által nagy gonddal kiválasztott 32 versszakból, melyet Sinkó László mondott mikrofonba (Áprily Lajos fordításában), végül csak 12 fért a műsorba, de a kijelölt zenei idézetek teljességéhez ragaszkodott. Visszahallgatva Géza felolvasását, ma is bámulom – tapasztalt rádiós rókaként –, milyen káprázatos értelemmel és értelmezéssel mondta el csöndes hangján a csöppet sem egyszerű szöveget. Legszívesebben CD-mellékletként bocsátanám az olvasók rendelkezésére, de meg kell elégedniük az alább közölt műsorszöveggel.

Puskin az operaszínpadon – Anyegin

Fodor Géza [egyetlen] rádió-előadása

I. adás: 1987. március 5., Kossuth: 20.40

(rádiós jelzet: A-519852, időtartam: 58.20)

Aligha van az orosz irodalomnak még egy alkotása, amelyet több joggal nevezhetnénk *alapl mű*nek, mint Puskin regényét, a JEVGENYIJ ANYEGIN-t. Belinszkij írta 1844-ben: „*Ez és Gribojedovnak Az ÉSZ BAJJAL JÁR című komédiája az új orosz irodalom két alappillére.*” Valóban, ha Dosztojevszkij azt mondta, hogy „*mindnyájan Gogol köpönyegéből bújtunk elő*”, talán még inkább elmondhatta volna ezt az ANYEGIN-ról. A téma, az ábrázolt életproblémák, konfliktus- és magatartástípusok terén nyilvánvaló a folytonosság az ANYEGIN-tól, a KORUNK HŐSÉ-n, Herzen KI A BŰNÖS című regényén, az OBLMOV-on és Turgyevyev művein keresztül egészen Csehov sok-sok elbeszéléseiig és drámáiiig. A művészi *megformálásban* testet öltő attitűd pedig, a világnak ellentmondásokban való érzékelése és poli fonikus ábrázolása még szélesebb körben határozta meg a klasszikus orosz irodalom történetét. De az ANYEGIN nemcsak irodalmi hatását tekintve alapmű, hanem mint olvasmány is. A világirodalomban talán nincs is még egy klasszikus mű, amely ennyire

mentes volna az e ranggal szinte elkerülhetetlenül együtt járó hátrányoktól: a szeretet tiszteletté hűlésétől, a műalkotás kegytárggyá válásától, a távolságot teremtő aurától, amely ennyire elevenen élne, ennyire népszerű volna, ennyire hozzátartozna egy egész nép létének szellemi alapjához.

Az ANYEGIN ezt az elevenséget egyszerre köszönheti témájának, történetének, amely ma is az életproblémák forráságával hat, s annak a sajátos költői előadásmódnak, amely egyrészt minden „hangnemben” ellenállhatatlan varázssal rendelkezik, másrészt a hangváltások-hangtörések, a nézőpontok, az azonosulás, a távolságtartás és a kritika olyan bonyolult rendszerét hozza létre, hogy a műnek nemigen rajzolódik ki egyértelmű és végleges jelentése, hanem folytonos újraértelmezésre sarkall.

Míg a történet rendkívül egyszerű és kerek, addig az elbeszélés, maga a verses regény sem kereknek, sem egyszerűnek nem mondható. Az ANYEGIN feltűnően befejezetlen, sőt töredékes. Ezt már egyszerű átlapozásra is jól érzékeltetik a tipográfiai jelzett kihagyott és hiányos versszakok, de még fontosabb, hogy a mű – amelyen Puskin több mint nyolc évig, 1823 tavaszától 1831 őszeig hihetetlen aggályossággal dolgozott, s amely valóságos kondenzátorként sűrítette magába az érett költő tapasztalatait és világlátását, tehát hogy a mű – végleges, nyolc fejezetből álló formájában csupán kétharmad része a tervezettnék. Egy fejezetből, amely eredetileg a mai hetedik és nyolcadik között állt, és Anyegin oroszországi utazását beszélte el, bőséges részleteket ismerünk, egy másiknak – eredetileg a tizediknek, melyben a dekabristák mozgalmát és felkelését örökítette volna meg – a kéziratát Puskin elégette, mindössze egy töredékét őrizte meg rejtjeles írásban, amelyet csupán századunk elején sikerült megfejteni. Vagyis a történet nem ért volna véget, pontosabban: nem maradt volna nyitva Anyegin és Tatjana – legalábbis számunkra – utolsó találkozásával.

Hogy miként folytatódott volna? Nemigen lehet tudni. Ha hinni lehet egy kései visszaemlékezésnek, Puskin 1829-ben még arról beszélt, hogy Anyegin vagy a Kaukázusban pusztul el, vagy bekapcsolódik a dekabristák mozgalmába. Mindenesetre úgy látszik, hogy az orosz valósággal való találkozás nyersebb tényei és a politikai vonatkozások, tehát cenzurális okok tették óvatossá Puskit, s késztették arra, hogy a szerelmi történetre és problematikára korlátozza témáját és összpontosítsa erőit. Ám ez az önkorlátozás, amely némileg hézagossá, befejezetlenné, nyitottá tette a művet, az előadásmód említett polifonikusságával párosulva művészileg igen termékenynek bizonyult: a mű kevesebbet mond ki, de többet érzékeltet, nem annyira a folyamatos, egyenes vonalú eseménysor, mint inkább a költői előadás porózus szerkezete beszél – lakonikusabban, de sokatmondóbban, s az olvasó közreműködését sokkal jobban igénybe véve, mint az eredeti elképzelés szerint történt volna.

Anyegin ellentmondásos alakjában Puskin kora fontos típusát formálta meg. Sorsából kitűnik a hős szellemi igényessége, egyszersmind azonban a társasági élet üres csillogása is, amely kiábránduláshoz, korai lelki fáradtságához, céltalan bolyongáshoz vezetett. Anyegin a nemesifjaknak azt az értékes és művelt rétegét személyesíti meg, amely a társadalom által kijelölt szűkös életkörüben nem talál a maga számára értelmes tevékenységet, „felesleges emberré” válik – s így egoistává, aki csak magával gondol, és nem tud odafigyelni mások érzéseire, szenvedéseire, sebeket oszt, anélkül, hogy észrevenné. De – mint már Belinszkij figyelmeztetett rá – Anyegin nem önelégült, önimádó egoista, hanem „szenvedő egoista”, „önmaga ellenére egoista”. Anyegin figurája természetesen nem Puskin önarcképe, de a költő nem tagad meg vele minden közöséget.

„*Akkortájt én is elvettem
A hívságos világ nyügét,
S barátja lettem: megszerettem
Jevgenyijünk természetét:
Tetszett nekem különcvilága,
Természetes fantasztasága
S az éles ész, mely rég kihűlt.
Komor volt ő, s én ingerült,
Beleuntunk a szenvedélybe,
Az élet jól elbánt velünk,
Szívünkben csak hamut leliünk,
Rossz lelkek s vak Fortuna mérge
Sandítgatott felé s felém
Már életünknek reggelén.*

*Ki élt s gondolkozott, az embert
Lelkében mélyen megveti;
Ki érezett, azt múltja felvert
Kísértete kerülgeti,
Nem rabja többé bűvöletnek:
Bűnbánatnak s emlékezetnek
Kigyója marja szüntelen,
S ez néha nem érdektelen
Fűszert vegyít a párbeszédbe.
Előbb a hang furcsán hatott,
De aztán hozzászoktatott
Jevgenyij gúnnya és epéje,
Megszoktam mérgeit hamar,
S a tréfát, akkor is, ha mar.”*

És a csapások, amelyek épp egoizmusa következményeképpen érik Anyegint, mint-ha fokozatosan megváltoztatnák, hozzásegítenék igazi önmagához. Lenszkij halála, saját szörnyű tette lelke mélyéig felkavarja; hároméves oroszországi utazásai alatt szerzett tapasztalatai az orosz életéről új érzéseket ébresztenek benne; végül, Pétervárott Tatjana iránt fellángoló szerelme tüzeiben semmivé válik a régi szerep, és kendőzetlenül mutatkozik meg a szenvedő ember.

De az ANYEGIN nemcsak címadó hősének típusa és sorsa révén lett az orosz nemesi, majd polgári értelmiség önismeretének fontos iskolája. A három főalak, Anyegin, Tatjana és Lenszkij együttesen válik csak igazán jelentőségteljessé. Mert az életkörök szűkössége Tatjanát és Lenszkijt is ellentmondásos, egyenlőtlenül fejlődő, féloldalasan fejlett emberekké teszi. Tatjana az egyszerű, mindennapi orosz lány, vidéki „kisaszszony” típusa, aki külsőre nélkülöz minden romantikus, rendkívüli vonást, ugyanakkor csodálatosan bájos és poétikus. Szűkös életköre helyett szentimentális regények és életidegen eszmények birodalmában leli meg világát, s gyanútlan naivitással várja el, hogy az élet, a valóság feleljen meg felfokozott igényeinek. De egyénisége mégsem torzul el, hanem erős rokonszenvet ébreszt, mert mély, szenvedélyes és őszinte lélek.

Mégis, miért kellene Anyeginnak viszonznia a lány szerelmét? Miért kellene a *be-látásnak*, hogy Tatjana milyen értékes ember, szerelmi *szenvedélyt* ébresztenie benne? Miért kellene neki, az illúziótlan ember- és életismerőnek, tiszta és igaz, de gyermeki és életidegen lényben olyan *társat* látnia, akivel össze kellene kötnie az életét? Tökéletesen érthető, hogy Anyegin visszautasítja Tatjanát; nem egymáshoz valók, találkozásuk fatálisan szerencsétlen találkozás, kapcsolatuk perspektívátlan. Későbbi, pétervári találkozásuk is ezt erősíti meg. Tatjanának most pontosan úgy vissza kell utasítania Anyegin-t, mint annak idején Anyeginnak őt. Hogy mi történne, ha másként döntene és vállalná szerelmüket, azt az ANNA KARENINÁ-ból tudjuk. Tolsztoj regénye bizonyos értelemben Puskin ANYEGIN-jának sajátos folytatása és befejezése.

Lenszkij alakját ugyanilyen feloldhatatlan ellentmondások jellemzik. Ő az ifjú, lelkes romantikus típusa. Mint igazi romantikus, a filozófia, a költészet, a nagy szenvedélyek világában él, egyáltalán nem ismeri és nem is törekszik megismerni az életet. S a romanticizmus hevessége, végletessége és elvakultsága végzetesnek bizonyul számára. A költő mély együttérzéssel, ugyanakkor iróniával is ábrázolja Lenszkijt és sorsát. Még a letragikusabb pillanatban, a halálos párbaj után is megpendíti: talán a korai halál az elszürküléstől mentette meg.

*„A lelketek most fájhat érte:
Virág-ígéret volt s remény,
És a gyümölcs-kort meg nem érte,
Nem is rég volt gyermek szegény,
S elhervadt! Hol van lánghalása,
Eszmék, érzések áradása,
A sok terv, mely magasra néz,
A tűz, mely ifjú és merész?
Tudásra, tette szomjusága,
Szerelmes, lázas szenvedés,
Bűntől, szégyentől rettegés,
A látomások szűz világa,
A szép, mely nem földi s mai,
S ti, szent költészet álmai?*

*Holnap tán népek hőse volna,
Ki egy világnak fényt adott,
S elnémult lantja, hogyha szólna,
Bezengne késő századot,
Erőben nem lankadva, bátran.
A nagyvilág lépcsősorában
Magas lépcsőfok várta tán.
A bús mártir-árnyék után
Vak sírba szállt szent titka mélyen,
Számunkra hangja elveszett,
Nem fog buzdítani lelkeket,
S át nem hatolhat síri éjen
Jövendő évek himnusza
S utódok áldó kórusa.*

*De meglehet: költőszivére
Az várt, hogy szürke sorsot ér,
Elillan sok szép ifju éve,
S kihűl a lelki tűz s a vér.
Más lesz, s műzsáival szakítva,
Megnősiül s nincs falun, mi szátsa,
S rá boldog férjek szarva vár,
Hálókabátot öltve jár;
Valóság földjén áll a lába.
Negyven év köszvényt hoz. Iszik,
Eszik, hízik s unatkozik,
S egy nap rokkanva roskad ágyba,
Nők s gyermekek sírnak körül,
S több orvos vár, amíg kihűl.”*

Lenszkij sorsa is fatálisan szerencsétlen találkozások sorozata: Olga egyáltalán nem illik hozzá, Anyegin iránti barátsága is az emberismeret hiányáról tanúskodik.

*„Találkoztak. Hullám a kőtől,
Prózától vers, jégtábla hőtől
Ily élesen nem üthet el.
A különbséget szokni kell,
Unják is egymást egyelőre;
Majd túrják és megkedvelik,
A nap lovaglással telik,
Majd együtt vannak sülvé-főve,
Tétlenségből – beismerem –
A jó barátság így terem.*

*De ilyen is, ki tudja, hány van,
Nem kell az ósdi felfogás,
Mi egyesek vagyunk a számban,
S nulla nekünk mindenki más.
Gőgös napóleoni módra
Nézőnk kétlábú milliókra,
Melyek csak eszközök nekünk,
S az érezőkön nevetünk.
Anyegin nem ilyen egészen,
S bár átlát minden emberen
S lelkében megvetés terem,
Nem általánosít merészen,
A kivételt is megleli
S az érzést – másban – tiszteli.*

*Mosolygott, hogyha Lenszkijének
Lángolt s hevült a szelleme,
Lengése gyors ítéletének,
Lelkendező költőszeme:*

Anyeginnak mind érdekesség;
 Fagyos szavát, mely rosszul esnék
 Megfogja, bár száján lebeg,
 Gondolja: mért zavarja meg
 Lelkességét hűtő vitákban,
 Lehűti majd a gyors idő,
 Hadd higgyen, míg az óra jó,
 Egy jobb s tökéletes világban;
 Láz fűti s álom rengeti –
 Ifjú, bocsássuk meg neki.

Sok mindenről eszmét cseréltek,
 Miben volt gondolkoztató:
 Mozgalma elmúlt nemzedéknek,
 A tudomány, a rossz s a jó,
 Sokszázados előítélet,
 Sír sorsrejtélye, végzet, élet –
 Vitájuk mindent sorra vett.
 Olykor meg is feledkezett
 Lenszkij az érvelés hevében,
 S Jevgenyijnek el-elszavalt
 Egy-egy szép, északizü dalt,
 S ő, bár nem sok maradt fejében
 S vershez nem volt türelme sem,
 Hallgatta illedelmesen.

Két remeténk a szenvedélyről
 Nagyon sűrűn vitatkozott,
 Jevgenyij, biztos rév öléből,
 Részvétellel csak sóhajtozott:
 Jól jár, ki boldog izlelője,
 S korán kijózanul belőle,
 Jobban, ki nem hódol neki,
 Vágját válásban hűti ki,
 S haragját megszólásba ölte,
 Barátokért nem lelkesült,
 Asszony mellett ásítva ült,
 A féltékenység nem gyötörte,
 És nem lett kártyatét soha
 Ősöktől rászállt birtoka!”

Puskin ANYEGIN-ja az inadekvát, meg nem felelő kapcsolatok regénye. Az emberek nem képesek személyiségük elég nagy felületével kapcsolódni egymáshoz, csak egy-egy ponton. De ami az egyiknek fontos a másikból, az, meglehetősen, a másikban egyáltalán nem a leglényegesebb. Az emberek mások, mint amilyennek látják egymást, a kapcsolatok tele vannak félreértésekkel. Ám ez azért van így, mert egyikük sem harmonikusan fejlett, a gyakorlati életbe értelmes tevékenység révén bekapcsolódó, hanem az

élet igazi áramától távol élő, bizonyos vonatkozásban túlfejlett, más vonatkozásokban kifejeletlen, koravén vagy gyerekes, féloldalas ember. A találkozásokban ezért nem jöhet létre egymáshoz illés, csak elhaladás egymás mellett vagy összeütközés. A féloldalas embereknek, az inadekvát kapcsolatoknak ez a rendszere természetesen visszautal alapjára, arra a világra, amely szűkös életkörök rendszeréből épül fel. Ha igaz is, hogy Puskin cenzurális okokból kiszűrte verses regényéből az orosz társadalmi és politikai élet nyers és veszélyes tényeit, és az ábrázolást a szerelmi problematikára összpontosította, a szereplők tipikus alkatában, pszichológiájában, magatartásában és konfliktusaiban koncentráltan mutatta meg az olyan életviszonyok emberi következményeit, amelyek túlságosan szűkre vonják és előrajzolják az emberek életkörét és lehetőségeit. Saját verses regénye is kiválthatta volna Puskinból, amit akkor mondott, amikor Gogol felolvasta neki a HOLT LELKEK első fejezeteit: „Istenem, milyen szomorú a mi Oroszországunk!”

Csajkovszkij, amikor 1877–78-ban az ANYEGIN-ból operát írt, kezdetől fogva tudta, hogy a darab nem lesz a szó hagyományos értelmében operaszerű. Akik betekintést nyertek a készülő műbe, különféle dramaturgiai aggályoknak adtak hangot, csupa olyan problémának, amelynek maga a szerző volt leginkább tudatában. A sok részletkérdés egyetlen központi problémában futott össze: a színszerűség-színyszerűtlenség problémájában. Ennek mélyén azonban lényeges művészettörténeti folyamat rejlett: a műfaj és az élet viszonyának felfogása volt megváltozóban. Csajkovszkij problémáérzékenysége jóvoltából az opera megelőzte a dráma fejlődését, és az orosz színi kultúrában olyan szemléleti változást kezdeményezett, amelynek átfogó jellege csak több mint egy évtized múlva vált érzékelhetővé. A drámai szemléletnek azt az új fajtáját, amelyet Turgenyev EGY HÓNAP FALUN című színdarabja 1850-ben már sejtetett, s amelyet Csajkovszkij az ANYEGIN-ban a zenei ábrázolás dramaturgiaiailag egyszerűbb és egyértelműbb, egyszersmind azonban közvetlenül megragadó eszközeivel szinte idő előtt diadalra vitt, 1889-től Csehov csak nagy belső kétségek és külső ellenállás közepette, keserves írói küzdelem árán tudta következetesen megvalósítani és elfogadtatni.

Mi volt ennek az új drámai szemléletnek a lényege? A hagyományos drámai minták, magas fokon sztereotipizált szereptípusok és cselekményfordulatok, hatásos effektusok elvetése és a „mindennapok drámaiságának” megmutatása, színrevitele. A drámai műfajnak ez a radikális átértékelése azon a felismerésen alapul, hogy a modern élet problémái nem bontakoznak ki nagy, éles, tiszta, reprezentatív konfliktusok formájában, hanem a mindennapi életben az ellentétek és összeütközések letompított és elaprózott módon, kis kapilláris mozgás formájában jelentkeznek, s ezért ábrázolásuk is ilyen kell hogy legyen. Amikor Csajkovszkij kijelenti: „bensőséges, de erős drámát keresek, ami olyan helyzeteken alapul, amelyeket magam is átéltem és láttam, amelyek elevenen képesek érinteni”, akkor pontosan erre gondol, a mindennapi életnek arra a mikrodrámájára, amelyet Csehov értett meg a legmélyebben és legteljesebben, s formált gazdagon polifonikus színművekké.

Csajkovszkij öntudatosan vállalta a „mindennapok drámaiságának” művészi-műfaji konzekvenciáit. 1878. február 5-én így írt Tanyejevnek: „Ha, mint Ön állítja, az opera cselekmény, nálam pedig az Anyeginban az nincs, kész vagyok az Anyegint nem operának nevezni, hanem aminek akarja: jeleneteknek, színpadi előadásnak, poémának, ahogy tetszik. Kedvem támadt zenei illusztrációt készíteni az Anyeginhoz, ezért elkerülhetetlenül a drámai formához kellett folyamodnom, és kész vagyok minden következményét vállalni annak, hogy hírhedten

nem értek a színpadhoz és a szüzsé kiválasztásához.” Csajkovszkij végül is a „lírai jelenetek” műfaji meghatározást adta művének. Az elnevezés igen pontos és érzékletes, egyrészt kifejezi, hogy az opera nem annyira egyenes vonalú folyamatra, mint inkább kiragadott és önmagukban kerek epizódokra épül, másrészt jelzi, hogy az egyes jelenetek belső tartalma és külső egymásra következőse mindenekelőtt a szereplők lelki életének síkján artikulálódik, továbbá minden jelenetnek és az egész operának sajátos, a szerző érzületét közvetlenül, szubjektívan kifejező, bensőséges atmoszférája, tónusa van. Az opera lírai atmoszférája, alaphangja az orosz vidéki kúriák, nemesi fészkek, udvarházak poétikus világának mítoszát idézi fel, s tegyük hozzá, nem Puskintól függetlenül.

*„Barátaim, van célja ennek?
Ha isten úgy akarja, hát
Búcsút mondok költőhitemnek,
S új ördög üt bennem tanyát.
Phoebus dühének ellenállok,
A csendes prózához leszállok,
S egy régimódi nagy román
Foglal le sorsom alkonyán.
Nem gaz bünt festek szörnyű hüen
S nem mondok nektek rémmesét:
Orosz családok életét
S múltját festem le egyszerűen,
Szerelmet, édes álmodást,
Régi világot, ó szokást.*

*Írom, ami apák szavából
S nagyapákéból rám maradt,
Leírom, hogy sétált a pár, hol
Patak futott vén hárs alatt;
A féltés kínját és a válást,
Békülést, könnyes megtalálást,
Új meghasonlást, új borít
S végül: menyasszonykoszorút...
Hűlt szenvedély éled fel újra
Sok forró, szép szóban, melyet
A nyelvem régen rebegett
Gyönyörű szép lábhoz borulva,
Hódolva bús-szerelmesen
Elszoktam tőlük teljesen.”*

De a lírai légkörnél is fontosabb magának a megformálásnak a líraisága – ami épenséggel nem más, mint a „mindennapok drámaisága” az érzület és a viselkedés kultúrájának magas fokán álló emberek körében. Mindenekelőtt: az operának mind a hét képe egy-egy lírai középpont köré szerveződik, amelyben mintegy összpontosul az, ami a cselekmény adott szakasza és a szereplők fejlődése szempontjából fontos. Sem a lírai középpontok megformálása, sem a bennük kicsúcsosodó jelenetek felépítése nem valamilyen sémát követ, hanem igen változatos. Ahogy az első kép négyesében, amely

páronkénti beszélgetések váltakozására épül, először a hegedűk játsszák a következő ariózó dallamát, mintegy Lenszkij születő-formálódó, ki nem mondott gondolatait érzékeltetve, hogy azután később az énekszólamban a dallamból egyre biztosabb szárnyalással fejlődjön ki a románc, a kompozíció improvizatív jellege és fokozatos kibontakozása éppen a költőt állítja elénk, akinek nemcsak költői lelkét, hanem művészi tehetségét is tapasztaljuk; tanúi vagyunk, hogy az élményt miként formálja művé.

A második képben Tatjana levéljelenete – az egész operának talán legnagyobb részlete – demonstrálja leginkább líra és belső dráma egybeesését. A monológ a szenvedély első kitörésétől a gondolatok-szavak keresésén, majd eksztatikus kifejezésén, a látomásos bizonyosságon, a gyötrődő kétségeken és az ábrándokon keresztül a sors vállalásának pátozáig a lelkiállapotok olyan hatalmas hullámszerűségét és útját járja be, amely az emberismeret mélységét és gazdagságát tekintve párját ritkítja az operairodalomban.

S ha ezzel a nagyon közvetlen hangú jelenettel ellentétben a harmadik képben Anyegin áriája éppen kerek és zárt formálásával, rezervált hangjával tűnik fel, akkor az nem a zeneszerzői lelemény szegényességét jelenti, hanem a figurát jellemzi. A negyedik képben a Lenszkij boldogságtól búcsúzó ariózus szólamából kifejlődő együttes alkotja a lírai gyújtópontot; az ötödikben Lenszkij nagy, végső számvetése, a híres ária, amelyben az opera tenorhőse minden korábbinál mélyebb és teljesebb képet ad belső világáról; a hatodikban Gremin herceg áriája, amely távolról sem betét a főszereplők drámája szempontjából, mert benne Tatjana nagyszerű ábrázolását kapjuk, s csak általa lesz teljesen megalapozott az opera zárójelenete, egyszersmind az egész hetedik képé kitáguló lírai tetőpont, Tatjana és Anyegin sorsának utolsó összetalálkozása és végérvényes szétválása.

A „mindennapok drámaisága”, amely itt a hősök lelki életébe húzódik vissza, s ezért olyan érzékeny formát ölt, amelyet már líraivá finomult drámának érzünk, zeneileg motívumok, dallamtípusok, ritmusképletek, jellemző harmóniakötések finoman kidolgozott viszonylataiban, tehát nem vehemensen drámai összeütközéseiben, hanem vonzásaiban és taszításaiban, rokonságaiban és idegenségeiben, párhuzamaiban és kontrasztjaiban valósul meg. Az ANYEGIN líraisága, amely a mindennapok mikrodrámáját minden mozzanatában intenzívvé és megragadóvá teszi, persze abban a zeneszerzői attitűdben fejeződik ki a legpregnansabban, amelynek jegyében Csajkovszkij – zenéjének személyességével, illetve személytelenségével – állást foglal az általa ábrázolt alakokkal és eseményekkel kapcsolatban, amelynek jegyében új hangsúlyokat ad a puskin tárgynak. Ha nem tudnánk is a zeneszerző leveleiből, az opera zenéjéből is nyilvánvaló, hogy Csajkovszkij Tatjana alakját jócskán megemelte Puskin ábrázolásához képest. Tatjana az operában nem féloldalas, ellentmondásosan fejlett, hanem teljes, egyértelműen magasrendű ember, valóságos hősnő. Anélkül, hogy mindennapi életszerűségét, elevenségét elveszítené, eszményi alakká növekszik. Puskin ellentmondásos beállításon keresztül kibontakozó kemény objektivitásával szemben Csajkovszkij szenvedélyesen állást foglal Tatjana mellett. Nem kevésbé jelentős tény, hogy Lenszkij, akit Puskin szeretettel, de félreérthetetlen kritikával ábrázol, Csajkovszkijnál ugyancsak távolságtartás nélkül ábrázolt, töretlenül pozitív alakká válik. A zeneszerző tehát mind Tatjanával, mind Lenszkijjal fenntartás nélkül azonosul, s egyáltalán nem véletlen, hogy az intonációk síkján e két alak között igen erős az affinitás, a rokonság. Az operával kapcsolatban már-már megfogalmazódik a kérdés: hogyhogy Tatjana nem inkább Lenszkijbe szeret bele? Olyan kérdés ez, amely Puskin verses regényével kapcsolatban nem merülhet fel. Nehéz nem észrevenni, hogy az operában Tatjana és Lenszkij nagyobb

hangsúlyt kap, mint Puskin kiemelt főhőse, a mű címadó figurája, maga Anyegin. Mint-ha Csajkovszkij számára Anyeginban nem a bonyolult és izgalmas típus volna az igazán érdekes, hanem az a dandy, aki Tatjana csodálatos lény hatására végül is képes a nagy szenvedélyre, megváltódik. Anyegin zenei ábrázolása csak az utolsó felvonásban éri el Tatjana és Lenszkij ábrázolásának művészi rangját. Mindezek a hangsúlyeltolódások egyáltalán nem esetlegesek. Szervesen összefüggnek egymással és főleg az ember és a sors viszonyának újfajta felfogásával. Puskin művénél rekonstruálható ugyan, hogy a hősök szűkös életkörüik szorítása következtében lettek olyanok, amilyenek, de a konkrét ábrázolásban a hősök magukban, jellemükben, viselkedésükben hordozzák sorsukat. A verses regényből teljesen hiányzik a fátum élménye. Csajkovszkij alapvető egzisztenciális élménye viszont, amely éppen a IV. szimfónia és az ANYEGIN komponálása idején jelent meg előtte a maga teljes súlyosságában, éppen a fátum élménye volt, mint a IV. szimfónia programjában ki is fejtette: „*a végzetszerű sorserőé, amely megakadályozza, hogy a boldogságra törekvésünk célhoz érjen, amely féltékenyen gondoskodik arról, hogy a boldogság és a nyugalom sohase szaporodjék el, hogy felettünk az ég sohase legyen felhőtlen, olyan hatalom, amely Damoklész kardjaként állandóan fejük fölött lebeg, és folytonosan mérgezi lelkünket. Ez a hatalom legyőzhetetlen és elpusztíthatatlan. Nem marad más számunkra, mint alávétetni magunkat, és hiábavalóan panaszkodni*”. Ugyanez a létélmény rejlik az ANYEGIN mélyén is. Tatjana, az erős akaratú jellem abban találja meg kibontakozását, hogy tudatosan alárendeli magát a szükségszerűségnek, elfojtja Anyegin iránti szerelmét, és szakít leánykori ábrándjaival. Lenszkij, a romantikus lélek elpusztul abban az összeütkezésben, amely ideális, tiszta érzései, törekvései és a környezet hideg szívtelensége között támad. Anyegin az utolsó pillanatban ébred rá, hogy a sors „kicszelezte”, s nem marad más számára, mint alávétetni magát és hiábavalóan panaszkodni. Ám ekkor mégis emberebb ember, mint amikor a sors urának hitte magát, és mi sem állt távolabb tőle, mint a hiábavaló panaszkodás. Az ANYEGIN az „elveszett illúziók”, a lemondás operája. De az „érzelmeik iskolájáé”, a törekény emberi méltóságé is.

Darvasi László

HOGYAN KELLENE MEGHALNI?

Azon a napon Szív Ernő hírt kapott, meghalt egy dramaturg. A dramaturg a hír szerint tüdőembóliát kapott. Ősz volt, így nem szenvedett sokat, holott igenis előfordulhat, hogy sokat szenvedett, mert jóllehet a halállal nem sokat szenvedett, de lehet, hogy más dolgokkal igenis sokat küszködött, harcolt és szenvedett, végtére is mindenki szenved, sokan titokban, alig hallhatóan, diszkrétan, mások heti piacon, sajtótájékoztatón. Szív például nem tudott csendesen szenvedni.

Szív egy hosszú, nagyon hosszú sóhaj után úgy döntött, megbeszéli ezt a dolgot három emberrel. Mert Szív így gondolta, ez egy *munkaköri kötelesség*, ami azt jelenti, nem mehet el a dolog mellett szó nélkül, úgyhogy föltétlenül meg kell beszélnie bizonyos ismerősökkel. Zavart hallgatással, befelé szűkülő némasággal fordulhat a történet felé, de akkor sem szavak nélkül.

Az első, akivel a dolgot meg kellett volna beszélnie, maga a dramaturg volt. Ez már nem ment, de Szív azért elképzelte, hogyan történne. Talán alávaló dolog ilyesmin képzelődni, de hát sajnós úgy van ez, hogy ha kormos zsírpapírként ereszkedni kezd az est – és most itt volt, itt volt! –, az ember kilógatja a háza elé a szentjánosbogár-fogó mézes szalagot, majd idővel behozza, és a szalag világít neki egész éjjel. És az ember nem a sötétben töpreng a dramaturgián.

Szív tehát elképzelte, hogy felhívta volna a dramaturgot.

– Nos, melyik előadásra akarsz jegyet, Szív? – kérdezte volna a dramaturg, mert Szív olykor színházjegyet szokott kérni tőle.

– Semelyikre – köhécselt volna Szív.

– Kész a darab? – kérdezte volna a dramaturg, mert Szív darabot ígért neki. Évek óta ígérte.

– Nem, nincs kész, Géza. Hanem az van...

– Hallgatlak.

– Valahogy megtudtam, és most mindegy, honnan, hogy meg fogsz halni. Ez van – Szív köhécselt volna.

Ilyenkor mindig lesz egy kis csend. Hogy talán marháskodik a másik, elment az esze, elnassolt két kiló dianás cukorkát, és nem ura magának.

– Mikor, hol, miért? – tűnődött volna a dramaturg, hiszen dramaturg volt.

– A közeljövőben, úgy hiszem.

– Megölnék?

– Nem, nem hiszem. Nem tudom, Géza, csak az jutott eszembe, hogy ha az ember figyel, úgy figyel, mint a dramaturgiára, akkor nem biztos, hogy bekövetkezik a halála.

– Azt gondolod, hogy figyelnem kellene.

– Azt.

– És te figyelsz?

– Igazad van, Géza, nem mindig.

– Akkor meg mire ez az egész?! Tényleg, hogy képzeled?

Szív hallgatott.

– És az nem lehet, hogy te halsz meg? – kérdezte volna némi tűnődés után a dramaturg. – Mi ez a pici fény a fülednél, Szív?

– Az utolsó szentjánosbogár, és mindjárt elalszik szegény – suttozta volna Szív, és egy képzeletbeli klopfolóval kezdte volna verni a hülye képzeletét, hogy bocsáss meg, Géza, bocsáss meg, Géza!

Ősz volt, és az új évezredben az ősz legyőzte a többi évszakot. Az évszakok elromlottak, a nyár túl forró volt vagy túl esős, a tél szürke, hideg paplan, a tavasz egy tűnékeny, zavaros hétre fogyott, viszont az ősz csodálatos volt, az ősz szikrázott, vértett, pompázott, az ősz Berlinben és New Yorkban, Budapesten és a Balatonnál is gyönyörű volt.

A dramaturg ősszel halt meg, és a második ember, akivel Szívnek beszélnie kellett, egy hentes volt. Róluk, a hentesekről azt tartja a közvélekedés, hogy erős és testes emberek, néha a fülük mögé dugott ceruzával alszanak el, és tudnak zsírpapírból zsiráfot vagy manökenbabát hajtogatni, úgy ám, nemigen lehet másfajta ember, aki a hússal bánik. Ha például egy hentes kicsi, gömbölyű emberként kezdi a lábszár aprózását, végül megnő, nagy lesz és hordószerű, hatalmas emberként veszi majd át a nyugdíjazási dokumentumot vagy a beutalót az öreg hentesek otthonába.

Szívnek volt egy osztálytársa, vékony, sápadt fiú, szemüveges és kajla fülű, afféle papírlapember, akin átsütött a holdvilág is. Egyszer egy este a világ legéberebb parkőre

nekítámolygott, nem vette észre, hogy Kis Zoltán a kavicságyáson áll, és az ujjait tornáztatja. Akkor már készült a hentesfelvételire. Pedig mindenki azt gondolta, hogy Kis Zoltánból latintanár lesz. Vagy birodalmi főkönyvelő. Vagy operabarát agysebész.

Szív hozzá ment először, nem tétovázott, belépett az üzletbe, a hentesbolt tulajdonképpen, gondolta Szív, halottasház. Rendes henteseknél van sült hús, sült tarja, pörcc, tepertő, csirkecomb. Itt is volt.

– Van a Déli-sarkon egy vulkán, Zolikám. Ez egy nagy, működő, élő, lélegző vulkán, bele lehet látni, lent fortyog az izzó anyag, verseket ír, kritikákat ír. Viszont néha ideges lesz, és kiköp. Ilyenkor az a szabály, hogy nem szabad futni, nem szabad menekülni, mert éppen így talál telibe a lefelé hulló láva. Egyenesen a nyakad közé kapod. Ott kell maradni a vulkán peremén, és várni kell, míg megnyugszik – magyarázta Szív.

– Meghalt valakid, Szív? – kérdezett közbe a hentes, felemelt és újra a zsírpapírra dobott egy másfél kilós combot, nem volt elégedett az első puffanással.

– Igen – mondta Szív, miközben a piros marhahússzeleteket fürkészte. – Én úgy tartom, hogy nincs kötelezettség, illetve ha valamit mégis kötelezővé teszünk a magunk számára, egy naplementét, egy esti borozást, az ilyen mostani őszt, a reggeli szeretkezések jóleső ügyetlenkedéseit, akkor könnyen kiderülhet, hogy a dolog nem működik. Szerinted, Kis Zoltán, hogy állunk a szenvedéssel?

– Gondolj, Szív, a halálraítéltekre! – Zoltán éppen karajt csontozott. Olyan ügyesen bánt a késsel, mint a novemberi ősz, amely hatalmas fűrtökben nyesi le a fákon maradt leveleket. – Ők tudják a haláluk időpontját.

– Ez egy örök kérdés – okoskodott tehetetlenségében Szív, miközben Zoltán félelmetes ujjait követte a tekintete –, hogy mit kívánunk, meg akarjuk-e tapasztalni a szenvedés adta kegyelmet, az elviselhetetlent, a kiszolgáltatottságot, vagy legyen nyomban sötét. Hosszú, nyomorúságos elfogyás vagy azonnali függönyhullás.

– Nem te döntesz, Szív, nem – jegyezte meg Zoltán, és vállat vont. – Ne is akarj dönteni. Ne akarj a dolgok elébe menni, és ne akarj lemaradni se.

Aztán elővette a bárdját, és Szív sokáig hallgatta, hogyan törik, recseg a csont.

Elment, mit tehetett volna, és még a sarokról is hallani vélte a csapásokat.

Szívnek volt egy osztálytársnője, Nagy Anna, aki leghamarabb lett nő az iskolában, egy fejjel magasabb volt náluk, és az egész tanári kar, az összes férfi, még a fizikatanár is, szerelmes volt belé. A tanárnők nem merték gyűlölni sem, annyira félték tőle. De nem mertek neki jelest adni sem. Csak négyese volt, mindig négyese, s ő félig hunyt tekintettel, halvány mosollyal a szájában nyugtázta a felelet utáni suttogást, négyes, Anna, ez most csak négyes. Amíg iskolába járt, soha nem kapott más jegyet.

Egyszer a fizikatanár felszólította.

– Anna, akkor most beszéljen a Napkitörésekről!

A lány hallgatott, az arca lassan pírba szökött, majd elsápadt, aztán dühös lett, aztán a jó ég tudja, milyen lett. Szív azon tűnődött, hogy milyen alakú melle van. Körte vagy birsalma. Szív ezt a két lehetőséget tudta elképzelni. Anna már vagy félórája nem szólt, az osztály pedig, a leendő katonák, papok, hóhérok, írók, hentesek és könyvtárosok, a burzsoázia és a munkásosztály, az összes leendő deklasszált, kíváncsian figyelt, aztán kicsengettek.

– Ez szép volt, Anna, igazán szép – bólogatott a fizikatanár, majd hozzátette –, most igazán csak kevés hiányzott a jeleshez! Jaj, ha ott, a közepén nem bizonytalankodik. Szóval négyes, Anna, kérem az ellenőrzőjét.

Annának biztosan körtemelle van. Járt közöttük egy magas, karcsú lány, és mindenki arról álmodozott, hogy egyszer megérinti. És mindenki a kezét akarta, csak az ujjait.

Szív egyszer azt álmodta, ilyen a halál.

– Anna vagyok – mondta a Halál. – Ide figyelj, Szív, a rendezők azt szeretik, hogyha a történet úgy zajlik le a színpadon, ahogy ők eltervezték. Csakhogy mindig akad egy kis eltérés, egy kis nüansz, egy kis plusz, ami miatt más lesz az előadás. Szív, hát nem mindegy, hogy birsalma- vagy körtemellem van?!

– Nem – mondta Szív, és megremegett.

– Különben én is így gondolom – bólintott a Halál, és Szív felébredt.

Jól tudták az iskolában, hogy Annának nagyszabású élete lesz. Az lesz majd a dramaturgia, hogy feleségül veszi a nizzai főügyész, akinek akkora jachtja van, hogy bújócskázni lehet rajta. New Yorkban fotózza majd az igazán megatódott Annie Leibovitz, a műtermébe vezeti, majd izgatottan tárcsáz, te, Susan, Susan, van itt egy lány, meg kellene nézned, hozz körtét és birsalmát. Moszkvában, Gorkij háza mellett vesz neki utcát egy kalmük olajbáró, aki olyan szőke, hogy amikor szokása szerint kiskanállal eszegeti a fekete kaviárt, lehet látni a testében vonuló sötét felhőcsordát.

Nagy Anna könyvtáros lett, egy lakótelepi fiókkönyvtárat vezetett, amelyet egy pannelház garázsai közé dugtak, és ő évek óta egyedül vezetgette a kicsiny betűüzemet. Amikor Szív betért hozzá, döbbenet láta, hogy néhány nyugdíjas és munkásfiú ott ül Anna előtt – éppen egy kolostort építettek a környéken, s nyilván innen lógtak el –, és azt figyelik, hogyan lapoz.

Anna olvasott, az arca komoly volt, fáradt és egészen megtört. A könyvtárlátogatók csendben, akár egy virtigli előadáson, fegyelmезetten ültek, és azt figyelték, miként hajtja át az elolvasott lapot.

A jobb kéz ujjai, a bal kéz ujjai, milyen sóhajtás, az ajkak állaga, a szemöldök játéka, megnyúlik-e az áll, vagy hogyan süllyed és emelkedik a mellkas.

Most úgy lapoz, hogy mindenki felsóhajt, jaj, de kár, de kár!

Aztán úgy lapoz, hogy rémülten hördülnek föl az emberek, nahát, ezt nem kellett volna!

Aztán újabb sűgás-bűgás, hogy ó, ezt miért, miért?!

És ezt is hallotta Szív: – Igen, igen, ennek így kellett lennie! Köszönjük szépen! Az összes könyvtári olvasó nevében hálásan köszönjük, hogy így olvasta el nekünk, Anna!

Aztán az egyik lapozás után felállt egy bácsi. Szív tudta, hogy nyugdíjas rendőr, fiatalkorában egy állat volt, körtéket és birsalmákat vert szét a gumibotjával a delikvens arca mellett, de most úgy könyörgött, mint egy bezárásra ítélt napköziotthon vezetője. Összekulcsolta a kezét!

– Anna, ne tegye, kérem szépen! Ne így lapozzon, ha lehetne!

Anna fölemelte a fejét, aztán újra a könyve felé fordult, olvasott tovább, és amikor a lap aljára ért, szépen elhajtotta. Az öreg rendőr megsemmisűlvé ült le, hát igen, ez a dolog így történt, ez a passzus így lett elolvasva, a Nap sem kel újra, mert figyelmetlenek voltunk, vagy mást vártunk. Jaj, istenem, nincs kötelező dramaturgia, nincs!

– Anna – mondta Szív, amikor egyedül maradtak. A nő bezárta a fiókot, kint sötétedett.

– Anna, tudja, azok az igazi hírek, amelyektől magányos lesz az ember. Nem feltétlenül halálhírek, de mindenképpen olyanok, amelyek kiiktatják a világ egyéb jelenségeit, az igazi hírek kíméletlenek, érthetetlenek, és nem tudom, de én mindig látok a lényegük mélyén valami megnyugtatót is. Egy külvárosi raktárban is lehetünk szerelmesek, nem?! Hiszen mindenre fel vagyunk készülve, nem? Ma meghalt egy dramaturg, Anna!

Nagy Anna fölállt, és Szív látta, hogy milyen fáradt, arra gondolt, milyen boldog lehet az, aki mellé fekszik. És aztán majd a másnapi dicsekedés, hej, barátaim, én egy olyan fáradt könyvtárosnővel töltöttem az éjszakát... ah, micsoda marhaság.

Nagy Annát, a körtemellű – vagy birsalmamellű – könyvtárosnőt Kis Zoltán, a hentes várta a fiókkönyvtár előtt. A feltehetően piros támlás köztéri padon ült, már egészen sötét volt. Ők hallották, hogy dúdol. Aztán egy csontreccsenést utánzott a nyelve. Zsírpapírból hajtogatta ki a halált. Anna könyveket vitt haza, egy egész szatyorral, biztosan útközben is lapozott, míg Zoltán felsált, lábszárat, báránytüdőt cipelt, és dúdolt. Fogták egymás kezét, már hazafelé tartottak, az esti utca síkos volt, és kegyetlenül fénylett. Szív hosszan nézett utánuk. A régiek, a régi képzelődők ilyenkor azt mondták, na tessék, így megy el tőlünk az élet, ám Szív azt is meghallotta, hogy az épülő kolostor perjele a szállítási cég sofőrjével vitázik, hogy ők nem mosolygós Jézust rendeltek.

Szív a dramaturgra gondolt, aki ezekben a napokban az Otellót tanította az egyetemen. Azok az elsárgult jegyzetek a franciakockás papíron, ugye? A dramaturg az áruást, a féltékenységet, a hűséget tanította. A dramaturg meghalt, mert valaki elárulta, egy szomorú tüdő, egy múltbuborék, egy kicsi és régi történet, amit most fújt fel a sors. Ez volt a hír ezen az őszön. Fogyott a betű, tört a csont, szakadt a hús tovább. És az igazi híreket nem érti az ember, eléjük se mehet, utánuk se tud lépni.

De a hír néz ránk nagy kutyaszemekkel, és amikor történik valami, csak ül majd mellettünk és vonyít.

Sztrókay Kálmán

A SÍRNÁL

Barátai közül a legjobb barátjának kellene itt beszélnie. De ki a legjobb barátja? Te? Én? Te? Mind a ketten. Mind a hárman. Akik itt vagyunk, mindannyian a legjobb barátunknak tudhattuk. A legrégebbi barátja én vagyok, nekem jutott ez a majdnem lehetetlen feladat.

Kamaszkorunkban Petri Gyurival és Gézával elválaszthatatlan jó barátok voltunk. Azt értem, hogy Gyuri elitta az életét, de Géza mi rosszat csinált? miért kellett meghalnia?

Sokszor lógtunk be együtt a Zeneakadémiára, az Operába 3.50-ért jártunk, mindig a jobb oldalra. Sokszor zenéltünk együtt, talán legtöbbször Fülöp király és a Főinkvizítor kettősét adtuk elő. Mind a ketten tudtuk mind a két szerepet, felváltva énekeltük, amíg ki nem derült, hogy Géza a jobb Főinkvizítor. Ezt egyszer a valóságban is megkaptam tőle. Írtam egy színdarabot, megmutattam neki, vártam a véleményét. Nem mondott semmit, kegyetlenül felolvasta nekem a saját szövegemet. Soha többé nem akartam színdarabot írni.

Jó barátokként igyekeztünk egymást ugratni. Ebből a legemlékezetesebb A WALKÜR a Margitszigeten. Láttam 1958-ban A WALKÜR-t a Margitszigeten. Nem láttad, nem játszották, hülye vagy, mondta Géza, akit az ilyesmivel garantáltan fel lehetett bosszantani. Éveken át ezzel köszöntünk el egymástól, amíg egyszer kiderült, hogy valóban

játszották ott. Egyébként mindent tudott, ami az elmúlt 65 évben színházban, zenében, operában történt.

Első írásos emlékem ez a kártya, karácsonyra József Attila-összeshez mellékelve: „*Kálmánnak, akivel még sok közös dolgunkat kell rendezni, szeretettel Géza 1961. XII. 24.*” Azóta sok közös dolgunkat rendeztük, de maradt még sok végezetlen.

Az utóbbi években gyakran mentünk együtt Bécsbe, színházba, operába. Géza sosem kért tiszteletjegyet, nem akarta, hogy kötelező legyen az előadásról írnia. Ott láttuk együtt a berliniek PEER GYNT-jét. Döbbenet volt, ahogy a harmadik felvonás végén Aase leült egy székre, tíz perc alatt megöregedett és meghalt. Most Géza köhögni kezdett, egy hónap alatt megöregedett, és az ötödik felvonás közepén meghalt.

A FIDELIO életveszélyes darab. Egyszer elindultam jegyet venni, útközben infarktust kaptam, élve megúsztam. Géza elindult a bemutatóra, és sosem ért oda.

Amikor utoljára felhívtam, éppen a TRISZTÁN-t hallgatta, ami fiatal korunkban a szerelemről szólt, most a végzetetlen éjszakáról, az örök halálról... talán ezért is vette elő újra.

Utolsó írásos emlékem: „*Kedves Kálmán! Mindent köszönök, de itt most egy kicsit zűrös lett az élet. [...] Anyám múlt hétfőn elesett, [...] már itthon van, de nehéz másra koncentrálni [...] Remélem, hamarosan lenyugszanak a dolgok, és akkor térjünk vissza az ügyre.*”

Felidéztem néhány emléket, az utolsó utáni pillanatra hagytam azt, ami a legfontosabb volt nekünk, „*csecsemő is élvezi, aggastyán sem érti*”, ami nélkül sem az életet, sem a halált nem tudtuk elképzelni, A VARÁZSFUVOLÁ-t.

(*A búcsúhoz hozzátartozott, ami ezek után zenében következett. Miközben A VARÁZSFUVOLA partitúráját az urnafülkébe helyeztük, a II. felvonás elejéről a háromszor három fanfár hangzott fel, majd a Papok kórusa, végül az utolsó jelenet, a TRISZTÁN örök éjszakája után Sarastro szavaival – „Már lángol a napfény” – és a zárókórossal Gézát jelképesen Sarastro birodalmába, a kiválasztottak közé kívántuk emelni.*)

FODOR GÉZA MUNKÁI

Összeállította Várady Éva

Az alábbi jegyzék egy Fodor Géza-bibliográfia első és bizonyára további finomításra, bővítésre szoruló kísérlete. Sok segítséget kaptam hozzá Lakatos Andrásról és Szabó Juliannától, amit ezúton is szeretnék megköszönni. Minden helyesbítést és kiegészítést hálásan fogadok a varadyeva@freemail.hu e-mail-címen, annál is inkább, mert a Holmi honlapján közzétett változatot folyamatosan korrigálni tudjuk.

Egy megjegyzés az operakritikákhoz: Fodor Géza Operai napló cím alatt repertoár-előadásokról írt, a többi írás – ha a címe nem utal másra – bemutatók, felújítások alkalmából készült, ezt külön nem jelzem.

KÖNYVEK

- Zene és dráma. Budapest : Magvető, 1974. 782 p. (Elvek és utak)
 Operai napló. Budapest : Magvető, 1986. 637 p. (Elvek és utak)
 Petri György költészete. Budapest : Szépirodalmi K., 1991. 199 p. (Zsebbe való kiskönyvek)
 Zene és színház. Budapest : Argumentum, MTA Lukács Archívum, 1998. 417 p. (Alternatívák)
 Das hoffnungslose Meisterwerk : Essays zur Musikphilosophie. Dartford : Traude Junghaus Verlag Cuxhaven, 1999. 123 p. (Easy Philosophie)
 A Mozart-opera vilásképe. Budapest : Typotex, 2002. 564 p.

TANULMÁNYOK, VITACIKKEK

- A polgári művészet megítélésének kérdése : Vita Maróthy Jánossal. = Magyar Zene, 1968. 3. sz. p. 255–274.
 A polgári művészet megítélésének kérdése : Vita Maróthy Jánossal (második, befejező rész). = Magyar Zene, 1968. 4. sz. p. 361–382.
 Don Juan és Faust. = Világosság, 1968. 8–9. sz. p. 501–512.
 A modern zene vilásképe I : A klasszikus zenei világgép felbomlása. = Az Ének-zene Tanítása, 1969. 1. sz. p. 44–47.
 A polgári dráma és drámaelmélet kezdetei. = Magyar Filozófiai Szemle, 1969. 2. sz. p. 173–229.
 A zenetörténet-írás válaszüjtja : Szabolcsi Bence zenetörténeti műveinek néhány tanulsága. = Magyar Zene, 1969. 2. sz. p. 123–132.
 Hamlet : Dráma és opera : Szokolay Sándor bemutatott új művéről. = Magyar Zene, 1969. 2. sz. p. 172–182. = Zene és dráma. p. 727–744.
 Hamlet : Dráma és opera : Szokolay Sándor új művéről (befejező közlemény). = Magyar Zene, 1969. 3–4. sz. p. 282–296. = Zene és dráma. p. 744–769.
 A modern zene vilásképe II : A helytállás művészete. = Az Ének-zene Tanítása, 1969. 3. sz. p. 138–140.
 Epika, dráma, dramatizálás. = Dramatizálási minták : Tanulmányok. Szerk. Czine Mihályné. Budapest : Népművelési Propaganda Iroda, 1971. 2. kiad. 1978. p. 60–79.
 A Mozart-opera genezise I : Az áruház kertészlánya. = Magyar Zene, 1972. 3. sz. p. 264–278. = Zene és dráma. p. 173–198. = A Mozart-opera vilásképe. p. 13–36.
 „A varázsfuvola” vilásképe. = Világosság, 1972. 8–9. sz. p. 502–513. = Zene és dráma. p. 601–664. = A Mozart-opera vilásképe. p. 371–423.
 A Mozart-opera genezise II : Szóktetés a szerájából. = Magyar Zene, 1973. 1. sz. p. 45–73. = Zene és dráma. p. 199–247. = A Mozart-opera vilásképe. p. 37–77.

- Forma és világnézet a felvilágosodáskori zenedrámában. = Magyar Filozófiai Szemle, 1973. 1–2. sz. p. 50–101. = Zene és dráma : Elméleti bevezetés. p. 127–138., Történeti bevezetés. p. 139–169.
- Outlook of eighteenth-century opera. = Neohelicon, 1973. 3–4. sz. p. 211–240.
- Az Eszmélet gondolati felépítése. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1975. 1. sz. p. 65–73.
- A naturalizmus dicsérete. = Mozgó Világ, 1980. 3. sz. p. 96–98. [Jules András A kis Valentino című filmjéről]
- Antik dráma – mai színpadon : A dramaturg kérdései. = Antik Tanulmányok, 1982. 2. sz. p. 155–160.
- Vita : Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez. Vál., ford., bev. és jegyzet Ritoók Zsigmond. = Antik Tanulmányok, 1983. 2. sz. p. 269–278.
- Kihez szól az archív lemez? : Vita a Klemperer-sorozatról. = Hifi Magazin, 13. sz. (1983/3) p. 34–38.
- A hiány zavarában. = Hifi Magazin, 14. sz. (1984/1) p. 25–26. [A Hungaroton operalemez-kiadási gyakorlatáról]
- Low-Fidelity : Elmélkedés a magyar operakultúráról és a kritikáról, a hatvanas évek operafelvételei kapcsán. = Hifi Magazin, 17. sz. (1985/1) p. 49–57. = Operai napló. p. 608–627.
- A művészet nagyságáról : a Klemperer-centenárium alkalmából. = Magyar Zene, 1985. 4. sz. p. 335–346.
- Spiró György új drámája, sőt Új – drámája. = Színház, Drámamelléklet. 1986. május
- Don Giovanni. = Reconstructing Esthetics : Writings of the Budapest School. Ed. Ágnes Heller, Ferenc Fehér. Oxford : Basil Blackwell, 1986. p. 150–247.
- Puskin-művek az operaszínpadon : Anyegin. Kossuth Rádió, 1987. 03. 05.
- Nyilatkozat = Mozgó világ, 1987. 5. sz. p. 118–120. [Vita] J. R. Nowak lengyel publicistával Spiró: Az Ikszek című regényéről]
- Petri György költészete I. = Holmi, 1989. 1. sz. p. 38–52. = Petri György költészete. p. 5–76.
- Petri György költészete II. = Holmi, 1989. 2. sz. p. 130–144. = Petri György költészete. p. 77–145.
- Petri György költészete III. = Holmi, 1989. 3. sz. p. 279–290. = Petri György költészete. p. 146–199.
- Kísérlet A varázsfuvola nyitányának értelmezésére : Paralipomena a Zene és dráma című könyvhöz. = Muzsika, 1989. 4. sz. p. 13–23. = Zene és színház. p. 42–67. = Das hoffnungslose Meisterwerk. p. 27–44. = A Mozart-opera világgépe. p. 473–495.
- Egy irodalomkutatási szempont elsőszülöttje : Megjegyzések Dávidházi Péter „Isten másodszülöttje” című könyvéhez. = Irodalomtörténeti Közlemények, 1991. 2. sz. p. 200–214.
- Az opera mítosza : Nappali ház, 1990/3. = Holmi, 1991. 6. sz. p. 749–769.
- A Halász = Színház, 1991. 10–11. sz. p. 14–19. = Zene és színház. p. 356–370. [Halász Péterről]
- Egy vers keresése = Holmi, 1992. 4. sz. p. 523–533. = Óda az észhez : In memoriam Vas István. Vál., szerk., összeáll. Réz Pál. Budapest : Nap Kiadó, 1999. p. 252–270. = Zene és színház. p. 371–390. [Browning: Egy Galuppi-toccata]
- Zenetörténeti művek – asztalfiókban. = Holmi, 1992. 6. sz. p. 903–913. [Kroó György: Szabolcsi Bence : Bojtú János, Papp Márta: Modeszt Muszorgszkij : Levelek, dokumentumok, emlékezések]
- „Nagyon túlhegyre vennők, ha így vennők?” = Színház, 1992. 10. sz. p. 13–29. = Iskolák után : Almási Miklós 60. születésnapjára. Budapest : TTWINS Kiadó, 1992. p. 75–101. = Zene és színház. p. 7–67. = Das hoffnungslose Meisterwerk. p. 7–26. [Hamlet-tanulmány]
- György Petri: Le temps des imbéciles intrépides. = Liber, 1992 12 Décembre Numéro 95. p. 23–24.
- Levél az Olvasóhoz. = Muzsika, 1993. 5. sz. p. 25–28. [Reagálás Ütő Endre és Nagy Viktor nyilatkozataira]
- Érdemes-e visszavonni A varázsfuvolát? = Lehetséges-e egyáltalán? : Márkus Györgynek tanítványai. Szerk. Háy János, a szöveget gond. és a bibliográfiát kész. Erdélyi Ágnes, Lakatos

- András. Budapest : Atlantisz, 1993. [1994.] p. 155–239. (Kísértések) = Zene és színház. p. 68–151. = Das hoffnungslose Meisterwerk. p. 45–96. = A Mozart-opera világképe. p. 497–564.
- A magyar operajátszás tönkremenetele a nyolcvanas években. = Új Holnap, 1995. november. p. 65–71. = Zene és színház. p. 315–327. Az 1993. szeptember 18-án a lillafüredi 80-as évek konferencián elhangzott előadás kibővített szövege.
- A reménytelen remekmű : Hovancsina 1. = Muzsika, 1996. 1. sz. p. 22–29.
- A reménytelen remekmű : Hovancsina 2. = Muzsika, 1996. 2. sz. p. 31–34.
- A Katona József Színház 15 éve. = Katona József Színház 1982–97, Kamra 1991–97. Budapest : Katona József Színház Alapítvány, 1997. p. 2–6.
- A dráma ma. = Alföld, 1997. 2. sz. p. 25–36. = Das hoffnungslose Meisterwerk. p. 111–123.
- A mór Velencéje. = Világosság, 1999. 5. sz. p. 38–54. = Diotima : Heller Ágnes köszöntése. Szerk. Kardos András, Radnóti Sándor, Vajda Mihály. Budapest : Osiris–Gond, 1999. p. 38–54.
- Velencétől Monte-Carlóig : Olvasta-e Szerb Antal az Álmodók álmodóját? = Dombormű : Esszék, tanulmányok Poszler György 70. születésnapjára. Szerk. Bárdos Judit. Budapest : Liget Műhely Alapítvány, 2001. p. 362–375. (Liget könyvek)
- Leonora vagy/és Fidelio? = Holmi, 2003. 7. sz. p. 870–877. = Parlando : Tanulmányok Zoltai Dénes tiszteletére. Szerk. Bárdos Judit. Budapest : Atlantisz, 2005. p. 27–39. (Mesteriskola)
- Termékeny rosszhiszeműség : Rousseau színházkritikája. = Holmi, 2004. 3. sz. p. 285–300. = A szabadság értelme – az értelem szabadsága : Filozófiai és eszmetörténeti tanulmányok. Szerk. Dénes Iván Zoltán. Budapest : Argumentum, 2004. p. 13–30.
- Egy antik „operajelenet” : A musiké Aischylos Agamemnónjának Cassandra-jelenetében. = Magyar Zene, 2005. 1. sz. p. 3–20.
- Shakespeare Hamlet-„filmje”. = Holmi, 2005. 12. sz. p. 1474–1490.
- Kortársunk Mozart? = Élet és Irodalom, 2006. január 27.
- Tükhé – anagnóriszisz – katharszisz : Verdi: „Simon Boccanegra”. = Holmi, 2007. 12. sz. p. 1551–1559.
- Békés Pál-olvasónapló. = Holmi, 2008. 10. sz. p. 1363–1367.
- Wagner „kettős látása”. = „A feledés árja alól új földeket hódítok vissza” : Írások Tímár Árpád tiszteletére. Szerk. Bardoly István : Jurecskó László : Sümei György. Budapest : MTA Művészettörténeti Kutatóintézet : MissionArt Galéria, 2009. p. 40–46.

KRITIKÁK

Élő előadás

- Az Universitas és a Gőzfürdő. = Egyetemi Lapok, 1962. október 6. p. 4.
- Még egyszer a Gőzfürdőről. = Egyetemi Lapok, 1962. november 10. p. 4.
- Yerma : Az Universitas együttes magyarországi bemutatója. = Egyetemi Lapok, 1962. december 22. 37. sz. p. 4.
- „Kiáltás”. = Egyetemi Lapok, 1963. március 16. 10. sz. p. 2. [A Zeneművészeti Főiskola hallgatóinak és az Egyetemi Szavalkör tagjainak Bartók Béla és József Attila műveiből rendezett közös estje]
- Fictus és Laodké : Az Universitas bemutatója. = Egyetemi Lapok, 1963. április 12. 13. sz. p. 2.
- Az égető sötétség : Az Universitas bemutatója. = Egyetemi Lapok, 1963. május 11. 17. sz. p. 2.
- Szeget szeggel, avagy egy kritika kritikája. = Egyetemi Lapok, 1964. április 24. 15. sz. p. 5. [Vita Garami László rádióban elhangzott kritikájával]
- Dramaturgiai levél a „Büntelenek”-ről. = Egyetemi Lapok, 1964. november 21. 31. sz. p. 5.
- Dramaturgiai levél az „Oreszteia”-ról I. = Egyetemi Lapok, 1964. november 28. 32. sz. p. 5.
- Dramaturgiai levél az „Oreszteia”-ról II. = Egyetemi Lapok, 1964. december 5. 33. sz. p. 5.
- Dramaturgiai levél az „Oreszteia”-ról III. = Egyetemi Lapok, 1964. december 12. 34. sz. p. 5.

- Dramaturgiai levél „A nevelő úr”-ról. = Egyetemi Lapok, 1965. november 27. 33. sz. p. 5.
- Faust und Herzog von Mantua : Nicolai Gedda in der Oper. = Budapester Rundschau, 3 Oktober 1969
- Lyrisch und virtuos : Renata Scotto als Traviata und Mimi. = Budapester Rundschau, 10 Oktober 1969
- Problematik eines : Gastspiels : Regina Resnik als Carmen. = Budapester Rundschau, 24 Oktober 1969
- Hoher Gesang : Nicola Rossi-Lemeni und Virginia Zeani in der Staatsoper. = Budapester Rundschau, 21 November 1969
- Renato Cionis : Gastspiel. = Budapester Rundschau, 28 November 1969
- Zu Gast : Angeles Gulin. = Budapester Rundschau, 5 December 1969
- Bűn és bűnhődés : Petrovics Emil új operája. = Kortárs, 1970. 2. sz. p. 332–336. = Zene és dráma. p. 770–782.
- A Hány János a szegedi Dóm téren. = Színház, 1975. 10. sz. p. 2–6.
- Koncert műlantra : Az Egy szerelem három éjszakája a Madách Színház Kamaraszínházában. = Színház, 1975. 12. sz. p. 8–12.
- A kaukázusi krétakör Kaposvárott. = Színház, 1976. 1. sz. p. 5–8.
- A Téli rege fordításáról. = Színház, 1976. 5. sz. p. 25–29.
- A Téli rege Kecskeméten. = Színház, 1976. 6. sz. p. 30–37.
- Az Erdő Kaposvárott. = Színház, 1977. 2. sz. p. 18–28.
- A Hamlet a Madách Színházban. = Színház, 1978. 1. sz. p. 1–13.
- Carmen. = Muzsika, 1982. 4. sz. p. 1–9. = Operai napló. p. 49–60. [Erkel Színház]
- Vendégeink : Jurij Szimonov és Ingrid Bjoner. = Muzsika, 1982. 5. sz. p. 18–21.
- Lohengrin. = Muzsika, 1982. 6. sz. p. 4–11. = Operai napló. p. 60–71. [Erkel Színház]
- Repertoár-előadás : Don Carlos. = Muzsika, 1982. 7. sz. p. 15–18. = Operai napló. p. 72–77. [Erkel Színház]
- Sass Sylvia az Erkel Színházban. = Muzsika, 1982. 8. sz. p. 18–21. = Operai napló. p. 77–84.
- A trubadúr. = Muzsika, 1982. 9. sz. p. 25–32. = Operai napló. p. 84–96. [Erkel Színház]
- Patanè-fesztivál az Erkel Színházban. = Muzsika, 1982. 11. sz. p. 35–43. = Operai napló. p. 96–108.
- Mozart-előadások az Erkel Színházban. = Muzsika, 1982. 12. sz. p. 29–34. = Operai napló. p. 109–118. [Figaro házassága, Così fan tutte, A varázsfuvola]
- Don Giovanni. = Muzsika, 1983. 1. sz. p. 5–10. = Operai napló. p. 118–131. [Erkel Színház]
- Don Giovanni 2. = Muzsika, 1983. 2. sz. p. 31–37. = Operai napló. p. 131–143.
- Psalmus Hungaricus, Székely fonó. = Muzsika, 1983. 3. sz. p. 31–35. = Operai napló. p. 143–150. [Operaház]
- A Parsifal az Erkel Színházban. = Muzsika, 1983. 4. sz. p. 26–32. = Operai napló. p. 151–162.
- Az Otello „új betanulásban”. = Muzsika, 1983. 5. sz. p. 28–36. = Operai napló. p. 162–177. [Erkel Színház]
- Operai napló. = Muzsika, 1983. 7. sz. p. 38–42. [Don Giovanni, A varázsfuvola, Rigoletto, A lombardok]
- Eljegyzés a kolostorban. = Muzsika, 1983. 8. sz. p. 31–40. = Operai napló. p. 177–194. [Prokofjev. Erkel Színház]
- Lyubimov’s Budapest Don Giovanni. = The New Hungarian Quarterly, 1983 Autumn No. 91. p. 184–188.
- Operai napló. = Muzsika, 1983. 9. sz. p. 34–42. = Operai napló. p. 194–211. [Così fan tutte, A sevillai borbély, A végzet hatalma, Tosca és Bohémélet Sass Szyliával, Komlóssy Erzsébet jubileuma A székely fonóban]
- Zenei utazások I : Halle. = Muzsika, 1983. 10. sz. p. 33–36.
- Zenei utazások II : Olaszország. = Muzsika, 1983. 11. sz. p. 28–32. = Operai napló. p. 211–220. [Róma, Verona]

- Zenei utazások III : Bayreuth. = Muzsika, 1983. 12. sz. p. 13–15. = Operai napló. p. 220–227.
- Pillangókisasszony 1. = Muzsika, 1983. 12. sz. p. 31–38. = Operai napló. p. 243–256. [Operaház]
- Pillangókisasszony 2. = Muzsika, 1984. 1. sz. p. 26–30. = Operai napló. p. 256–266.
- Pillangókisasszony 3. = Muzsika, 1984. 2. sz. p. 26–35. = Operai napló. p. 267–282.
- Zenei utazások IV : Bayreuth. = Muzsika, 1984. 4. sz. p. 24–30. = Operai napló. p. 227–243.
- Operai napló : Puccini-előadások, A Traviata új szereplői, Verdi Otellójának felújítása. = Muzsika, 1984. 4. sz. p. 35–42. = Operai napló. p. 282–291.
- Werther. = Muzsika, 1984. 5. sz. p. 32–40. = Operai napló. p. 292–307. [Massenet. Operaház]
- Operai napló. = Muzsika, 1984. 6. sz. p. 32–39. = Operai napló. p. 307–321. [Új énekesek és beállások: Bánk bán, Don Carlos]
- Operai napló. = Muzsika, 1984. 7. sz. p. 26–30. = Operai napló. p. 321–330. [Új énekesek és beállások II. Don Pasquale, Ernani]
- Madame Butterfly with four casts. = Hungarian Music News, 1984 Summer No. 1–2. p. 6–8.
- Operai napló. = Muzsika, 1984. 9. sz. p. 30–33. [Lohengrin és Simon Boccanegra Patanével, A Figaro házassága Peskó Zoltánnal, Faragó András a Töcsében]
- Debreceni operai napok. = Muzsika, 1984. 9. sz. p. 34–38. [Szerelmi bájital, Bohémélet, Az ezred lánya, Rigoletto, Az eladott menyasszony, Pillangókisasszony]
- Hovancsina. = Muzsika, 1985. 1. sz. p. 26–33. = Operai napló. p. 351–364. = Das hoffnungslose Meisterwerk. p. 97–109. [Operaház]
- Operai napló : Magyar operák 1. = Muzsika, 1985. 2. sz. p. 30–34. = Operai napló. p. 377–389. [Hunyadi László, Bánk bán, A kékszakállú herceg vára, Psalmus Hungaricus – Székely fonó]
- Anyegin. = Muzsika, 1985. 3. sz. p. 29–35. = Operai napló. p. 365–376. [Operaház]
- Onegin Revival at the Budapest Opera House. = Hungarian Music News, 1985 Spring No. 2. p. 7–9.
- Operai napló : Magyar operák 2. = Muzsika, 1985. 3. sz. p. 37–39. = Operai napló. p. 389–395. [Bartók- és Kodály-művek, Operaház]
- Csongor és Tünde. = Muzsika, 1985. 4. sz. p. 24–32. = Operai napló. p. 395–411. [Bozay Attila, Operaház]
- Attila Bozay: Csongor és Tünde. = Hungarian Music News, 1985 No. 2. p. 11–15.
- Falstaff új betanulásban. = Muzsika, 1985. 5. sz. p. 21–30. = Operai napló. p. 411–426. [Operaház]
- Faust. = Muzsika, 1985. 6. sz. p. 22–31. = Operai napló. p. 427–445. [Operaház]
- Fidelio. = Muzsika, 1985. 7. sz. p. 16–21. = Operai napló. p. 445–456. [Operaház]
- Fidelio (2). = Muzsika, 1985. 8. sz. p. 28–33. = Operai napló. p. 456–468.
- A mítosz megkísértése : A Manon Lescaut új betanulásban. = Muzsika, 1985. 12. sz. p. 16–21. = Zene és színház. p. 155–169. [Operaház]
- A mítosz megkísértése II. = Muzsika, 1986. 1. sz. p. 36–44. = Zene és színház. p. 169–185.
- The Revival of the Barber of Sevilla at the Erkel Theatre. = Hungarian Music News, 1986 No. 2. p. 6–9.
- Operai napló. = Muzsika, 1986. 2. sz. p. 27–33. [Anyegin, Parasztbecsület, A kékszakállú herceg vára, Pillangókisasszony, Traviata, Parsifal]
- Rózsalovag. = Muzsika, 1986. 3. sz. p. 18–27. [Operaház]
- Az álarcosbál. = Muzsika, 1986. 4. sz. p. 25–33. [Operaház]
- Operai napló : Boccanegra; Pavarotti. = Muzsika, 1986. 5. sz. p. 22–31.
- A nürnbergi mesterdalnokok „itt és most”. = Muzsika, 1986. 6. sz. p. 22–31. [Operaház]
- A sevillai borbély. = Muzsika, 1986. 7. sz. p. 26–34. [Operaház]
- Operai napló. = Muzsika, 1986. 8. sz. p. 34–40. = Zene és színház. p. 186–192. [Marton Éva a Turandotban, Anyegin]
- Dramaturgiai napló : La Traviata. = Muzsika, 1987. 1. sz. p. 22–26.
- Dramaturgiai napló : Boleyn Anna. = Muzsika, 1987. 5. sz. p. 7–11. [Operaház]
- Hommage à Gardelli : A végzet hatalma alkalmából. = Muzsika, 1991. 1. sz. p. 31–35.

- A Hoffmann meséi felújítása az Operaházban. = Muzsika, 1991. 2. sz. p. 36–44.
- Operai napló : A trubadúr új betanulásban, A végzet hatalma, A cigánybáró felújítása. = Muzsika, 1991. 4. sz. p. 20–30.
- A kolozsvári Magyar Opera vendégjátéka az Operaházban : Színházon innen – koncerten túl : Titus kegyelme az Operaházban. = Muzsika, 1991. 5. sz. p. 26–38. = Zene és színház. p. 223–229. [Sámson és Delila, Székely fonó, Ördögváltozás Csíkban, Mario és a varázsló]
- Orfeusz aktualitása. = Muzsika, 1991. 6. sz. p. 24–34. [Gluck: Orfeo ed Euridice, Budapesti Kamaraopera]
- Pavarotti a Sportcsarnokban. = Muzsika, 1991. 7. sz. p. 19–21.
- Operai napló. = Muzsika, 1991. 7. sz. p. 29–33. = Zene és színház. p. 230–234. [Tosca, Trisztán és Izolda, Nagypénteki Parsifal, Zempléni Mária – Salome]
- Urak és hölgyek Velencéből : Ponchielli Giocondájának felújítása. = Muzsika, 1991. 8. sz. p. 31–37.
- Egy úr Velencéből : Farkas Ferenc-ösbemutató az Operaházban. = Muzsika, 1991. 9. sz. p. 33–43. = Zene és színház. p. 235–257.
- Operai napló. = Muzsika, 1991. 12. sz. p. 32–39. [Albert Herring, Anyegin, Gioconda, Così fan tutte]
- Rossini's Moses at the Budapest Opera. = The Hungarian Music Quarterly, 1992 No. 2. p. 23–25.
- Operai napló. = Muzsika, 1992. 2. sz. p. 29–37. [Traviata, Don Pasquale, Boleyn Anna, Szerelmi bájjal, Jancsi és Juliska, A varázsfuvola]
- De nobis opera narratur : Rossini Mózese az Operában. = Muzsika, 1992. 3. sz. p. 30–36.
- Depressziós operai napló. = Muzsika, 1992. 5. sz. p. 27–38. [Budapesti Kamaraopera: Haydn: Élet a Holdon, a Mózes második szereposztása az Operaházban, Erkel Színház: Orfeusz az alvilágban]
- Operai napló : Verdi-előadások. = Muzsika, 1992. 6. sz. p. 34–42. [Aida, Falstaff, A lombardok, Rigoletto, Traviata]
- „Kezdődik a commencement commencement-ja” : Wozzeck-felújítás az Operában. = Muzsika, 1992. 7. sz. p. 23–34.
- A ritkaság értéke vagy az érték ritkasága? : Operaritkaságok az Operaházban. = Muzsika, 1993. 1. sz. p. 24–33. [Cilea: Adriana Lecouvreur]
- Örvény. = Muzsika, 1993. 3. sz. p. 28–30. [Denevér, Erkel Színház]
- Pseudo és a valódi : A Rajna kincse felújítása az Operaházban : Félévi operavizsga a Zeneművészeti Főiskolán. = Muzsika, 1993. 4. sz. p. 28–39.
- Az opera-drámától a mítoszig – vissza és előre : A Bánk bán felújítása az Erkel Színházban. = Muzsika, 1993. 7. sz. p. 19–26. = Zene és színház. p. 278–296.
- Félkész Carmen az Erkel Színházban. = Muzsika, 1993. 8. sz. p. 34–40.
- Az Operaház Bartók-trilógiája : A kékszakállú herceg vára. = Muzsika, 1994. 1. sz. p. 17–19. [Operaház]
- A sztár gálaestje : Tokody Ilona Győrött. = Muzsika, 1994. 2. sz. p. 3–4.
- Régi újdonságok vagy új régiségek? : A Bohémélet az Operaházban és az Aida az Erkel Színházban. = Muzsika, 1994. 2. sz. p. 33–40.
- Veszélyeztetett remény : operavizsga a Zeneakadémián. = Muzsika, 1994. 3. sz. p. 39–40.
- Les contes de Don Carlos 1. = Muzsika, 1994. 4. sz. p. 28–34.
- Les contes de Don Carlos 2. = Muzsika, 1994. 5. sz. p. 20–25.
- Kenner *oder* Liebhaber : Varázsfuvola-novella. = Muzsika, 1994. 6. sz. p. 27–36. [Debreceni Csokonai Színház, Budapesti Kamaraopera]
- Az ismeretlenségből a féligmertségbe – avagy a Dózsa György útja Erkel színházától az Erkel Színházig. = Muzsika, 1994. 7. sz. p. 33–38. = Zene és színház. p. 297–314.
- Az újra felfedezett Otello. = Muzsika, 1995. 1. sz. p. 17–24. [Operaház]
- Viszontlátás és búcsú : Mozart Szóktetése az Erkel Színházban. = Muzsika, 1995. 2. sz. p. 20–29.
- Operai napló : Bécs. = Muzsika, 2000. 8. sz. p. 30–35. [A bolygó hollandi, A varázsfuvola, Olasz nő Algirban]

- Még mindig a Kékszakállúról. = Színház, 2001. 9. sz. p. 7–11.
- Keserű pohár. = Színház, 2002. 5. sz. p. 134–135. [Bánk bán. Operaház]
- „Akinek ennyi jó kevés”. = Színház, 2002. 9. sz. p. 34–36. [Szöktetés a szerájból. Operaház]
- Római bővli : Verdi Macbeth : Magyar Állami Operaház. = Muzsika, 2002. 12. sz. p. 20–25.
- Régi és új az Operaházban : Két rendezés – egy este. = Muzsika, 2003. 1. sz. p. 25–29. [Fekete Gyula: A megmentett város, Puccini: A köpeny]
- Puskin a Madách Kamarában : Egy irigykedő dramaturg benyomásai. = Színház, 2003. 1. sz. p. 2–6. [Borisz Godunov]
- Szándék és megvalósulás : A sevillai borbély az Erkel Színházban. = Muzsika, 2003. 3. sz. p. 23–27.
- „Hát ilyen színház nincsen”. = Muzsika, 2003. 6. sz. p. 24–27. [Dohnányi Ernő: A vajda tornya. Erkel Színház]
- A hiányzó konzervatívizmus : Csajkovszkij: Pikk dáma : Magyar Állami Operaház. = Muzsika, 2003. 8. sz. p. 22–29.
- Magyar bemutató az Operaházban. = Muzsika, 2003. 8. sz. p. 33–35. [Madarász Iván: Az utolsó keringő]
- Látomás és indulat az operában. = Muzsika, 2003. 11. sz. p. 27–34. [Szokolay Sándor: Várnász. Operaház]
- Erkel vákuumban : Hunyadi László : Erkel Színház. = Muzsika, 2003. 12. sz. p. 16–23.
- „Che contrasto d'affetti...” : Mozart: Don Giovanni : Magyar Állami Operaház. = Muzsika, 2004. 2. sz. p. 9–17.
- „Nem való ez, nem is álom, úgy nevezik, szublimálom...” : Britten: A csavar fordul egyet : Erkel Színház. = Muzsika, 2004. 4. sz. p. 23–32.
- Janáček győz? : A Jenůfa az Állami Operaházban. = Muzsika, 2004. 5. sz. p. 19–27.
- Wagner kontra Wagner : Lohengrin-bemutató az Erkel Színházban 1. = Muzsika, 2004. 7. sz. p. 25–31.
- Wagner kontra Wagner : Lohengrin-bemutató az Erkel Színházban 2. = Muzsika, 2004. 8. sz. p. 28–35.
- Kisvárosi Lady Macbeth vagy Katyerina Izmajlova? : Sosztakovics-bemutató a Magyar Állami Operaházban. = Muzsika, 2005. 5. sz. p. 32–39.
- Kortársunk, Schönberg : Zempléni Mária a Várakozásban. = Muzsika, 2005. 6. sz. p. 18–19. [Operaház]
- Kelletekorán jött kudarc : A bűvös vadász a Fesztivál Színházban. = Muzsika, 2005. 7. sz. p. 20–22.
- A tehetség ünnepe az Operaházban : A gólyakalifa bemutatója. = Muzsika, 2005. 8. sz. p. 30–34.
- Barokk tragiparódiák. = Élet és Irodalom, 2005. december 9. p. 26. [Actaeon, Dido és Aeneas – Fesztivál Színház]
- A megifjodott Don Giovanni. = Élet és Irodalom, 2006. február 10. p. 31. [Operaház]
- Mozart: Commedia umana. = Élet és Irodalom, 2006. március 31. p. 10. [Mozart-maraton: Figaro házassága, Così fan tutte, Don Giovanni. Millenáris Teátrum]
- Bartók + ? = Élet és Irodalom, 2006. április 14. p. 30. [A fából faragott királyfi, A csodálatos mandarin, A kékszakállú herceg vára. Operaház]
- „Mozart-maraton”. = Muzsika, 2006. 5. sz. p. 12–18. [Figaro házassága, Così fan tutte, Don Giovanni]
- Komoly gyerekjáték : Mozart: Mitridatész, Pontosz királya – a Budapesti Kamaraopera előadása. = Muzsika, 2006. 6. sz. p. 22–23.
- Kódolt kudarc. = Élet és Irodalom, 2006. június 2. p. 30. [A nürnbergi mesterdalnokok. Operaház]
- A „jelmezes koncert” dicsérete. = Élet és Irodalom, 2006. június 23. p. 30. [Parsifal. MűPa]
- Der blaue Dunst : A nürnbergi mesterdalnokok az Operaházban. = Muzsika, 2006. 7. sz. p. 22–27.
- Kontra és pró. = Élet és Irodalom, 2006. július 7. p. 30. [Az Operaház Stúdiójának előadása: Così fan tutte]
- Arany középszer? = Élet és Irodalom, 2006. augusztus 4. p. 30. [Don Giovanni. MűPa]

- Operaünnepek a MűPá-ban. = Élet és Irodalom, 2006. szeptember 22. p. 30. [Traviata, Figaro házassága]
- Mi lesz a fiatal énekesekből? = Élet és Irodalom, 2006. október 6. p. 30. [Don Pasquale. Operaház, Don Giovanni. MűPa]
- Zenedráma a pódiumon. = Élet és Irodalom, 2006. október 20. p. 30. [Titus kegyelme. MűPa]
- Aida-látványszínház. = Élet és Irodalom, 2006. december 8. p. 30. [Budapest Sportaréna; DVD, Opus Arte]
- „Во весь голос”. = Élet és Irodalom, 2006. december 22. p. 24. [Don Giovanni a MűPá-ban, Nabucco az Erkel Színházban]
- Az operakritikus zavara : A Nabucco az Erkel Színházban. = Muzsika, 2007. 2. sz. p. 28–30.
- Fülöp király és Eboli hercegnő. = Élet és Irodalom, 2007. február 9. p. 30. [Don Carlos. MűPa]
- Anything goes. = Élet és Irodalom, 2007. február 23. p. 30. [André Chénier. Operaház]
- Mozart's Problem Plays. = Élet és Irodalom, 2007. március 30. p. 29. [Figaro házassága, Così fan tutte, Don Giovanni – Mozart-maraton. Jövő Háza Teátrum]
- Nézd legott komédiának s mulattatni fog? : Giordano: André Chénier : Magyar Állami Operaház. = Muzsika, 2007. 4. sz. p. 19–23.
- Úton Kodályhoz. = Élet és Irodalom, 2007. április 6. p. 30. [Szekély fonó, Hány János. MűPa]
- Énekesek és üvöltözők. = Élet és Irodalom, 2007. május 4. p. 30. [A trubadúr. MűPa]
- Jön a Gyűrű vándorútra. = Élet és Irodalom, 2007. június 15. p. 31. [A Rajna kincse, A walkür. MűPa]
- To the Happy Few? = Élet és Irodalom, 2007. június 22. p. 30. [Pelléas és Mélisande. MűPa]
- La forza dell'urlo. = Élet és Irodalom, 2007. október 5. p. 30. [A végzet hatalma. MűPa]
- Mennyiért érdemes eladni a lelkünket az ördögnek? = Élet és Irodalom, 2007. október 31. p. 30. [Stravinsky: A róka, Mavra, A katona története : a Magyar Állami Operaház a Thália Színházban]
- Isten törött órája. = Élet és Irodalom, 2007. november 9. p. 30. [A végzet hatalma. Operaház]
- Szerelmes honalapítás. = Élet és Irodalom, 2007. november 23. p. 32. [Purcell: Artúr király. MűPa]
- „[kritika cím nélkül]” = Élet és Irodalom, 2007. november 30. p. 30. [Richard Strauss: Élektra. Operaház]
- Glavari Hanna a Nagymező utcában. = Élet és Irodalom, 2007. december 21. p. 22. [Lehár: A víg özvegy. Budapesti Operettszínház]
- Bartóknak nincs igaza : Richard Strauss: Élektra : Magyar Állami Operaház. = Muzsika, 2008. 1. sz. p. 20–25.
- Metabaszisz eisz allo genosz. = Élet és Irodalom, 2008. január 11. p. 32. [Pillangókisasszony. MűPa]
- Viva la libertà! = Élet és Irodalom, 2008. február 1. p. 30. [Don Giovanni, opera-keresztmetzet, vizsgaelőadás]
- Operai fesztiválnapló 1. = Élet és Irodalom, 2008. március 28. p. 30. [Puccini: Manon Lescaut, Edgar, Pfitzner: Palestrina]
- Operai fesztiválnapló 2. = Élet és Irodalom, 2008. április 4. p. 28. [Gianni Schicchi Purcärete rendezésében, Albinoni: Aurora születése, Roberto Alagna Puccini-estje]
- Opera + színház = operaszínház : Silviu Purcärete Gianni Schicchije. = Muzsika, 2008. 5. sz. p. 21–24.
- Meglepetések estéje. = Élet és Irodalom, 2008. május 16. p. 30. [Bohémélet. MűPa]
- Az Anyegin átvilágítása. = Élet és Irodalom, 2008. június 6. p. 30. [Anyegin. Operaház]
- Világdráma és játékoság. = Élet és Irodalom, 2008. június 27. p. 30. [A nibelung gyűrűje. MűPa]
- Nem mese ez, Hoffmann! = Élet és Irodalom, 2008. július 4. p. 30. [Hoffmann meséi; operaadaptáció, vizsgaelőadás]
- Mesterkurzus: hogyan rontsuk el az életünket? : Anyegin-felújítás az Operában. = Muzsika, 2008. 7. sz. p. 17–21.
- A Gyűrű urai 1. = Muzsika, 2008. 8. sz. p. 6–11. [A nibelung gyűrűje. MűPa]
- A Gyűrű urai 2. = Muzsika, 2008. 9. sz. p. 13–16. [A nibelung gyűrűje. MűPa]
- „La superba certezza...” = Élet és Irodalom, 2008. szeptember 19. p. 30. [Turandot. MűPa]

Rögzített felvétel

- Goldmark Károly: Sába királynője (Hungaroton SLPX 12 179–82). = Hifi Magazin, 6. sz. (1981/2) p. 42–46. = Operai napló. p. 499–508.
- Egy legenda nyomában. A magyar operaszínpad csillagai – 2 (Hungaroton LPX 12 004–06) : Klemperer Budapesten – 2 : Richard Wagner: A nürnbergi mesterdalnokok (Hungaroton LPX 12 341) : Nagy magyar előadóművészek : Gyurkovics Mária és Svéd Sándor (Hungaroton LPX 12 344). = Hifi Magazin, 7. sz. (1981/3) p. 38–43.
- Puccini: Pillangókisasszony (Hungaroton SLPX 12 256–58). = Hifi Magazin, 8. sz. (1982/1) p. 40–45. = Operai napló. p. 509–521.
- Karl Böhm Varázsfuvolója : Mozart: A varázsfuvola (SLPX 12 401–403). = Hifi Magazin, 9. sz. (1982/2) p. 36–39. = Operai napló. p. 492–499.
- Rossini: Mózes (SLPX 12 290–92). = Hifi Magazin, 9. sz. (1982/2) p. 40–45. = Operai napló. p. 521–533.
- „Problémák és megoldások” : Klemperer és a Fidelio : Klemperer Budapesten – 3 : Beethoven: Fidelio (LPX 12 428–29). = Hifi Magazin, 10. sz. (1982/3) p. 36–41. = Operai napló. p. 471–483.
- Egy „klasszikus” Rigoletto-felvételről : Verdi: Rigoletto (EMI-felvétel SLPX 12 349–50). = Hifi Magazin, 11. sz. (1983/1) p. 50–54. = Operai napló. p. 484–492.
- Operafelvételek Lamberto Gardellivel : Verdi: Ernani (SLPD 12 259–61) : Puccini: Angelica nővér (SLPD 12 490). = Hifi Magazin, 12. sz. (1983/2) p. 34–41. = Operai napló. p. 533–550.
- Donizetti: Don Pasquale (SLPD 12 416–18). = Hifi Magazin, 14. sz. (1984/1) p. 29–33. = Operai napló. p. 551–567.
- Boito: Nerone (SLPD 12 487–89). = Hifi Magazin, 14. sz. (1984/1) p. 34–35.
- Archív operalemezek : Magyar előadóművészek legszebb Wagner-felvételei (LPX 12 594–95) : A magyar operaszínpad csillagai – 3. (LPX 12 240–42). = Hifi Magazin, 15. sz. (1984/2) p. 34–40.
- Verdi-operák Hungaroton-lemezen : Verdi: A lombardok (SLPD 12 498–500) : Verdi: Simon Boccanegra (SLPD 12 522–24). = Hifi Magazin, 16. sz. (1984/3) p. 25–31. = Operai napló. p. 568–584.
- Klasszikus opera – aktuális előadás : A Hoffmann meséi televíziós változata alkalmából. = Muzsika, 1984. 10. sz. p. 3–10. = Operai napló. p. 331–351.
- Operakultúránk és a Hunyadiak. = Hifi Magazin, 18. sz. (1985/2) p. 29–38. = Operai napló. p. 584–607. [Erkel Ferenc Hunyadi László című operájának régi és új hangfelvételeiről] A költő szerelme – Simándyval. = Muzsika, 1985. 11. sz. p. 30–33. = Zene és színház. p. 340–349. [Magyar Rádió]
18. századi operák Hungaroton-lemezen : Cimarosa: A karmester, Telemann: Az iskolamester (SLPD 12 573) : Paisiello: A sevillai borbély (SLPD 12 525–27) : Salieri: Falstaff (SLPD 12 612–14) : Händel: Atalanta (SLPD 12 789–91). = Hifi Magazin, 20. sz. (1986/1) p. 25–31.
- Licenz operafelvételek : Mozart: Don Giovanni (Hungaroton SLPXL 12 843–45) : Puccini: Bohémélet (Hungaroton SLPXL 12 835–36). = Hifi Magazin, 21. sz. (1986/2) p. 35–39.
- Uborkaszézen – uborkadömping : Új magyar operafelvételekről : Liszt: Don Sanche (SLPD 12 744–45) : Giordano: Fedora (SLPD 12 578–79). = Hifi Magazin, 1986/3. 22. sz. p. 35–40.
- Monológ egy monó Lohengrinről. = Hifi Mozaik, 5. sz. (1988/2) p. 41–46.
- Mozart: Figaro házassága (SLPDL 31 071–74). = Hifi Mozaik, 7. sz. (1989/1) p. 40–43.
- Verdi: Don Carlos – Giulini-val. = Hifi Mozaik, 8. sz. (1989/2) p. 16–20.
- Johann Strauss: A denevér, Ponchielli: Gioconda : Két zenés színjáték az 1870-es évekből. = Hifi Magazin, 32. sz. (1990/1) p. 38–45.
- A Parasztbecsület téváltozata – avagy az opera becsülete. = Muzsika, 1990. 12. sz. p. 34–42. = Zene és színház. p. 202–222. [Zenés TV Színház]
- A bőség öröme = Beszélő, 1993. december 23. 51–52. sz. p. 24. [Don Giovanni-felvételekről] Animáció. = Muzsika, 1995. 6. sz. p. 35–40. [A varázsfuvola Rens Groot filmjén]
- Találkozás egy legendával. = Muzsika, 1995. 4. sz. p. 39–43. [Don Giovanni, 1954, video]
- Fejlődés vagy alternatíva? : Két Parsifal. = Muzsika, 1995. 8. sz. p. 31–38. [video]

- Gruberova és...? = Muzsika, 1995. 10. sz. p. 33–38. [Lammermoori Lucia, Traviata, Rigoletto – CD, video]
- Operettfilológia CD-n. = Muzsika, 1996. 4. sz. p. 18–24. [Strauss: Cigánybáró, Lehár: A víg özvegy]
- „Das süße Lied verhallt...” 1. = Muzsika, 1996. 6. sz. p. 17–23. [Tannhäuser, Lohengrin – CD, video]
- „Das süße Lied verhallt...” 2. = Muzsika, 1996. 7. sz. p. 24–32. [Tannhäuser, Lohengrin – CD, video]
- „Másodfokú vidámság” : Rossini-operák video- és CD-felvételei. = Muzsika, 1996. 9. sz. p. 38–44.
- A nagy vagy a kicsi a szép? 1. : Puccini-felvételekről. = Muzsika, 1996. 11. sz. p. 32–38. [CD, video]
- A nagy vagy a kicsi a szép? 2. : Puccini-felvételekről. = Muzsika, 1997. 1. sz. p. 30–34. [CD, video]
- A nagy vagy a kicsi a szép? 3. : Puccini-felvételekről. = Muzsika, 1997. 2. sz. p. 15–19. [CD, video]
- Verdi-előadások a technikai reprodukálhatóság korában 1. : Traviata. = Muzsika, 1997. 4. sz. p. 17–21. [CD, video]
- Verdi-előadások a technikai reprodukálhatóság korában 2. : Simon Boccanegra és Don Carlos. = Muzsika, 1997. 5. sz. p. 33–37. [CD, video]
- Mi szól a lemezen? = Holmi, 1997. 5. sz. p. 725–735. = Zene és színház. p. 391–412. [Beethoven: Kilenc szimfónia. Vezényel Ferencsik János – CD]
- „A nagy csatatéren”. = Muzsika, 1997. 7. sz. p. 28–35. [Carmen-felvételek – CD, video]
- Solti György Ringje – négy évtized múltán. = Muzsika, 1998. 4. sz. p. 18–21. [CD]
- Operai utazások – otthon 1. : Verona. = Muzsika, 1998. 6. sz. p. 32–36. [Nabucco, Aida, Otello, Pillangókisasszony, Turandot, Tosca, A trubadúr – video]
- Operai utazások – otthon 2. : London. = Muzsika, 1998. 8. sz. p. 28–32. [Hoffmann meséi, Bohémélet, A denevér, A rózsalovag, Szöktetés a szerájból – video]
- Operai utazások – otthon 3. : Glyndebourne. = Muzsika, 1998. 11. sz. p. 35–38. [A sevillai borbély, Carmen, Figaro házassága, Don Giovanni, Manon Lescaut – video]
- Régi és új Don Giovanni-felvételekről. = Muzsika, 1999. 1. sz. p. 29–33. [CD]
- Az elegancia dicsérete – 19. századi francia operák CD-n. = Muzsika, 1999. 3. sz. p. 21–24.
- „Hallgatjuk és csodálkozunk”. = Muzsika, 1999. 5. sz. p. 26–33. [A kékszakállú herceg vára – tizenkét CD és egy video]
- Miért mindig a régiek? = Muzsika, 1999. 7. sz. p. 24–28. [A bolygó hollandi, Tannhäuser, Lohengrin – CD]
- ...à la Rossini. = Muzsika, 1999. 9. sz. p. 38–42. [Olasz no Algirban, A török Itáliában, A sevillai borbély, Hamupipőke – CD]
- „Jelmezes koncertek” és opera-előadások : Verdi-művek videón és CD-n. = Muzsika, 2000. 1. sz. p. 25–30.
- Prima l’orchestra, poi il canto? : Richard Strauss-operafelvételek. = Muzsika, 2000. 2. sz. p. 33–39. [CD, video]
- Opern auf Naux. = Muzsika, 2000. 4. sz. p. 33–39. [A Naxos kiadó operafelvételeiről – CD]
- Operai olla potrida. = Muzsika, 2000. 6. sz. p. 28–33. [Szöktetés a szerájból, A Capuletek és a Montecchik, Doktor Faust, Roger király, Peter Grimes – CD, video]
- Hét Fidelio (CD –1989–1999). = Muzsika, 2000. 10. sz. p. 36–41.
- Beethoven és az élő hagyomány (Beethoven: The Symphonies) TELDEC 6 CD. = Holmi, 2001. 1. sz. p. 128–130.
- Hungaroton’s Verdi Recordings : A Decade and a Half On. = The Hungarian Quarterly, 2001 No. 161 Spring. p. 135–144. [CD]
- A Hungaroton Verdi-felvételeiről – másfél évtized múltán. = Holmi, 2001. 2. sz. p. 246–252. [Ernani, Simon Boccanegra, A lombardok, Macbeth, Attila – CD]
- A csábítás trükkjei CD-n. = Muzsika, 2001. 2. sz. p. 28–32. [Rinaldo, Armida, Don Giovanni]
- Digitális Mesterdalnokok. = Muzsika, 2001. 4. sz. p. 27–31. [Három CD-felvétel]

- A Verdi-interpretáció Atlantisza. = Muzsika, 2001. 8. sz. p. 33–40. [A végzet hatalma, Falstaff, Ernani, Nabucco, Luisa Miller, Aida, Don Carlos, Simon Boccanegra, A két Foscari, Traviata, Az álarcosbál, Otello – 1941 és 1955 közötti felvételek – CD]
- Az EMI és a Verdi-év. = Muzsika, 2001. 9. sz. p. 27–30. [Requiem, Az álarcosbál, Aida, Don Carlos, Simon Boccanegra – CD]
- Sterilizált Verdi. = Muzsika, 2001. 12. sz. p. 22–25. [Requiem, Aida, Falstaff – CD]
- A Hungaroton félszázada – félszázad magyar énekművészete. = Muzsika, 2002. 3. sz. p. 22–27. [CD]
- Puccini-retrospektív. = Muzsika, 2002. 6. sz. p. 30–36. [Manon Lescaut, Bohémélet, Tosca, Pillangókisasszony, Triptichon – CD]
- Bel canto-operák a verismo korában. = Muzsika, 2002. 8. sz. p. 30–35. [Lammermoori Lucia, Az ezred lánya, Tell Vilmos, Az alvajáró, Don Pasquale, Norma, Roberto Devereux, A sevillei borbély, A puritánok – CD]
- A szerelem dalmokai. = Muzsika, 2002. 11. sz. p. 29–32. [Tannhäuser, A trubadúr – új CD-k]
- Újra meg újra: Callas. = Muzsika, 2003. 4. sz. p. 22–27. [Négy CD: Médea, André Chénier, Az alvajáró, Az álarcosbál]
- Magaslati levegőn. = Muzsika, 2003. 10. sz. p. 30. [Pelléas és Mélisande, Salome, Jenőfa – CD és DVD]
- Gardiner Mozart-színháza. = Muzsika, 2004. 10. sz. p. 28–34. [Così fan tutte, Figaro házassága – DVD]
- „Káprázatok gubanca, női szív”. = Muzsika, 2004. 12. sz. p. 21–29. [Manon Lescaut, A nyugat lánya, Arabella, A ravasz rókácska, A Makropulosz-ügy, Lulu – DVD]
- Az Orfeótól Orphée-ig 1. = Muzsika, 2005. 3. sz. p. 21. [Monteverdi: Orfeo – CD, Il ritorno d’Ulisse in patria – DVD, L’incoronazione di Poppea – DVD, Purcell: Dido and Aeneas – CD]
- Az Orfeótól Orphée-ig 2. = Muzsika, 2005. 4. sz. p. 24–34. [Händel: Serse – CD, Händel: Theodora – DVD, CD, Gluck: Orfeo ed Euridice – 2 DVD, CD]
- Wagner-operák DVD-n 1. : „...Sehnsucht ohne Erreichen...” : Trisztán és Izolda. = Muzsika, 2005. 9. sz. p. 30.
- Wagner-operák DVD-n 2. : „Was wollt ihr von den Meistern mehr?” : A nürnbergi mesterdalmokok. = Muzsika, 2005. 10. sz. p. 34.
- Nagy magyar énekesek 1. = Élet és Irodalom, 2005. október 21. p. 32. [Székely Mihály, Svéd Sándor, Gyurkovics Mária – CD]
- Nagy magyar énekesek 2. = Élet és Irodalom, 2005. október 28. p. 26. [Simándy József, Réti József, Házy Erzsébet – CD]
- Wagner-operák DVD-n 3. : Parsifal. = Muzsika, 2005. 11. sz. p. 28.
- Délszaki Trisztán. = Élet és Irodalom, 2005. november 11. p. 27. [Trisztán és Izolda – CD, EMI]
- Traviata botfüllűeknek. = Élet és Irodalom, 2005. november 25. p. 26. [CD, Deutsche Grammophon]
- L’illusion comique. = Élet és Irodalom, 2005. december 16. p. 28. [Rameau: A kóbor lovagok – DVD, Opus Arte]
- Peter Sellars Mozart-trilógiája : A da Ponte-operák DVD-n. = Muzsika, 2006. 1. sz. p. 23–26.
- Az újra hallgatott Pillangókisasszony. = Élet és Irodalom, 2006. január 6. p. 30. [DVD, Opus Arte]
- Trisztán, a halál rokona. = Élet és Irodalom, 2006. január 20. p. 30. [Trisztán és Izolda – DVD, Opus Arte]
- A felfedezett Mlada. = Élet és Irodalom, 2006. február 24. p. 30. [Rimcskij-Korszakov – DVD, Videoland, Warner Music]
- Titus redivivus. = Élet és Irodalom, 2006. március 17. p. 30. [Mozart: Titus kegyelme – DVD, Deutsche Grammophon]
- A Sikertelen : Francia operák DVD-n 1. = Muzsika, 2006. 4. sz. p. 31–34. [Berlioz: Faust elkárhozása, A trójaiak]
- Abbado és A varázsfuvola. = Élet és Irodalom, 2006. április 28. p. 30. [CD, Deutsche Grammophon]

- Operai perújítás Johanna ügyében. = *Élet és Irodalom*, 2006. május 19. p. 30. [Verdi: Jeanne d'Arc, Csajkovszkij: Az orléans-i szűz – DVD, Warner]
- A nagy salzburgi neogiccs. = *Élet és Irodalom*, 2006. május 26. p. 31. [Traviata – DVD, Deutsche Grammophon]
- Az „operettsiker”: Francia operák DVD-n 2. = *Muzsika*, 2006. 6. sz. p. 28–34. [Carmen]
- Világbíró Erósz. = *Élet és Irodalom*, 2006. július 21. p. 30. [Orfeusz, Odüsszeusz hazatérése, Poppea megkoronázása – DVD, Opus Arte]
- Parsifal kontra Nietzsche. = *Élet és Irodalom*, 2006. augusztus 11. p. 30. [Parsifal – CD, Deutsche Grammophon]
- „Le chef-d'oeuvre inconnu”: Francia operák DVD-n 3. = *Muzsika*, 2006. 9. sz. p. 33–39. [Hoffmann meséi]
- Gödöllői Játék' néző-piact. = *Élet és Irodalom*, 2006. szeptember 1. p. 30. [Dittersdorf: A Rocca Antica-i báró – DVD, Hungaroton]
- Kései találkozás egy nagy énekesnővel. = *Élet és Irodalom*, 2006. szeptember 15. p. 30. [Janet Baker – DVD]
- Verdi-operák DVD-n 1.: A Nabuccótól az Attiláig. = *Muzsika*, 2006. 10. sz. p. 39–43. [Nabucco, A lombardok, Jeruzsálem, Ernani, A két Foscari, Jeanne d'Arc, Attila]
- Verdi-operák DVD-n 2.: A Macbethtől a Rigolettóig = *Muzsika*, 2006. 11. sz. p. 27–31. [Macbeth, Luisa Miller, Stiffelio, Rigoletto]
- La carte de Tendre. = *Élet és Irodalom*, 2006. november 10. p. 30. [Così fan tutte, Werther – DVD, Virgin].
- Pop-Bohémélet. = *Élet és Irodalom*, 2006. november 17. p. 30. [DVD, Capriccio]
- Verdi-operák DVD-n 3.: A trubadúr. = *Muzsika*, 2006. 12. sz. p. 22–26.
- Szatíra és részvét. = *Élet és Irodalom*, 2006. december 1. p. 30. [Händel: Julius Caesar – DVD, Decca]
- Aida-látványszínház. = *Élet és Irodalom*, 2006. december 8. p. 30. [Budapest Sportaréna; DVD, Opus Arte]
- Verdi-operák DVD-n 4.: Traviata. = *Muzsika*, 2007. 1. sz. p. 28–34.
- „A zene láthatóvá vált tettei”. = *Élet és Irodalom*, 2007. január 5. p. 30. [A Rajna kincse, Walkür, Siegfried, Az istenek alkonya – DVD, Opus Arte]
- Az aktuális Kisvárosi Lady Macbeth. = *Élet és Irodalom*, 2007. január 19. p. 30. [DVD, Opus Arte]
- Ki mondja meg, hogy mért? = *Élet és Irodalom*, 2007. február 2. p. 30. [Trisztán és Izolda – CD, Warner Classics]
- Újratálkozás a tökéletességgel. = *Élet és Irodalom*, 2007. március 9. p. 30. [Orpheusz, Odüsszeusz hazatérése, Poppea megkoronázása – DVD, Deutsche Grammophon]
- A megoldhatatlan Lohengrin. = *Élet és Irodalom*, 2007. április 27. p. 30. [DVD, Opus Arte]
- Verdi-operák DVD-n 5.: A szicíliai vecsernye, Simon Boccanegra. = *Muzsika*, 2007. 5. sz. p. 33–35.
- Harry Kupfer Ringjei 1. = *Élet és Irodalom*, 2007. május 18. p. 30. [A nibelung gyűrűje – DVD, Opus Arte]
- Harry Kupfer Ringjei 2. = *Élet és Irodalom*, 2007. május 25. p. 30. [A nibelung gyűrűje]
- Verdi-operák DVD-n 6.: Az álarcosbál, A végzet hatalma. = *Muzsika*, 2007. 6. sz. p. 26–31.
- Bűn-bűnhődés-megbocsátás. = *Élet és Irodalom*, 2007. július 6. p. 30. [Verdi: Stiffelio – DVD, Deutsche Grammophon]
- „s negyven nap, negyven év, vagy ezer-annyi”. = *Élet és Irodalom*, 2007. július 20. p. 32. [Mózes és Áron – DVD, Arthaus]
- Verdi-operák DVD-n 7.: Don Carlos. = *Muzsika*, 2007. 8. sz. p. 27–33.
- Az élet csele. = *Élet és Irodalom*, 2007. augusztus 3. p. 30. [Jenűfa – DVD, TDK]
- A felszabadított Tosca. = *Élet és Irodalom*, 2007. augusztus 31. p. 30. [DVD, Decca]
- Verdi-operák DVD-n 8.: Aida. = *Muzsika*, 2007. 9. sz. p. 33–38.
- Azok a szép nyolcvanas évek. = *Élet és Irodalom*, 2007. szeptember 21. p. 30. [Trisztán és Izolda, A nürnbergi mesterdalnokok – DVD, Deutsche Grammophon]
- Verdi-operák DVD-n 9.: Otello – 1. = *Muzsika*, 2007. 10. sz. p. 36–39.
- Visszaúton előre. = *Élet és Irodalom*, 2007. október 19. p. 30. [Così fan tutte – DVD, Opus Arte]

- Verdi-operák DVD-n 9. : Otello – 2. = Muzsika, 2007. 11. sz. p. 29–32.
- A legelső és legjobb. = Élet és Irodalom, 2008. január 4. p. 30. [Orfeusz és Eurüdiké – DVD, Hungaroton]
- Egzisztenciálopera. = Élet és Irodalom, 2008. január 25. p. 30. [Poulenc: Kármeliták beszélgetései – DVD, TDK]
- Verdi-operák DVD-n 10. : Falstaff. = Muzsika, 2008. 2. sz. p. 26–32.
- „Az élet nem lakodalmas út”. = Élet és Irodalom, 2008. február 15. p. 30. [A varázsfuvola – DVD, TDK, Deutsche Grammophon]
- Az asszony meg a kisfia. = Élet és Irodalom, 2008. február 29. p. 30. [Wozzeck – DVD, Warner]
- Szkizoid opera. = Élet és Irodalom, 2008. március 14. p. 30. [Janáček: Brouček úr utazásai – CD]
- Manonkeserű. = Élet és Irodalom, 2008. április 18. p. 30. [Hans Werner Henze: Boulevard Solitude – DVD, EuroArts]
- Opera seria-széria? = Élet és Irodalom, 2008. április 30. p. 31. Az interneten: május 2. [Galuppi: Titus kegyelme – CD, Hungaroton]
- Megint Janáček. = Élet és Irodalom, 2008. május 30. p. 30. [A holtak háza – DVD, Deutsche Grammophon]
- „Ugyanott vagyunk”. = Élet és Irodalom, 2008. július 18. p. 30. [Hovancsina – DVD, Opus Arte]
- Régi magyar énekesek 1. = Élet és Irodalom, 2008. augusztus 1. p. 30. [Környey Béla, Fekete Pál, Koréh Endre – CD]
- Régi magyar énekesek 2. = Élet és Irodalom, 2008. augusztus 8. p. 30. [Tutsek Piroska, Laczó István, Palánkay Klára – CD]
- Egy zenedráma fölfedezése. = Élet és Irodalom, 2008. augusztus 22. p. 30. [Stefano Landi: Szent Elek – DVD, Virgin]
- Trisztán szauna. = Élet és Irodalom, 2008. október 3. p. 30. [Trisztán és Izolda – DVD, Deutsche Grammophon, Opus Arte]

Könyv

- Ernst Fischer: A romantika lényege. = Magyar Filozófiai Szemle, 1965. 5. sz. p. 1080–1084.
- Vitányi Iván: A „könnyű műfaj”. = Magyar Filozófiai Szemle, 1966. 4. sz. p. 691–698.
- A romantika felbomlása : Szabolcsi Bence: A zenei köznyelv problémái. = Kritika, 1969. 2. sz. p. 43–45.
- Földes Imre: Harmincasok : Beszélgetések magyar zeneszerzőkkel. = Kritika, 1970. 1. sz. p. 52–54.
- Világszínpad. = Kritika, 1970. 10. sz. p. 17–21. [Drámaantológia]
- Az Ikszek. = Mozgó Világ, 1983. 1. sz. p. 70–81. [Spiró György regényéről]
- Szín – tér nélkül : Nádas Péter drámáiról. = Jelenkor, 1983. 7–8. sz. p. 723–728.
- Magyar Shakespeare-tükör. = Kritika, 1984. 11. sz. p. 29.
- Bódis Mária: Két színházi siker a századelőn. = Kritika, 1987. 5. sz. p. 29.
- Mészöly Miklós: Wimbledonjácint. = Holmi, 1990. 10. sz. p. 1190–1196.
- A hiány zűrzavara : Pierre Jean Jouve: Mozarts Don Giovanni, Gernot Gruber: Mozart verstehen. = Holmi, 1991. 12. p. 1711–1719.
- EX? : Pályi András: Egy ember kibújik a bőréből. = Kritika, 1992. 1. sz. p. 24–25.
- A helyreállított „Varázsfuvola” : Jan Assmann: Die Zauberflöte. Oper und Mysterium. = Holmi, 2007. 1. sz. p. 86–92.

KÖSZÖNTŐK, PORTRÉK

- Szabolcsi Bence emlékére. = Irodalomtörténet, 1973. 3. sz. p. 509–511. = Operai napló. p. 11–20.
- Melis György jubileumára. = Magyar Zene, 1975. 1. sz. p. 85–93. = Operai napló. p. 21–33.
- Melis György, a továbbélő pillanat művésze. = Muzsika, 1983. 7. sz. p. 30–32. = Zene és színház. p. 331–339.

- Búcsú a tegnaptól : Ferencsik János emlékezete. = Muzsika, 1984. 8. sz. p. 16–21 = Operai napló. p. 34–45.
- Emléksorok Balassa Imre századik születésnapjára. = Muzsika, 1986. 11. sz. p. 22.
- Mihály András operaigazgatói portréja. = Muzsika, 1986. 12. sz. p. 3–5. = Zene és színház. p. 193–201.
- Melis György jubileuma : Utólagos bejegyzés a félbehagyott operai naplóba. = Muzsika, 1994. 12. sz. p. 23–25.
- Kívül minden köteléken. = Magyar Hírlap, 1996. március 16. Ahogy tetszik mell. p. 13. [Petri György]
- Cantor hungaricus : Simándy József 80 éves. = Muzsika, 1996. 9. sz. p. 15–16. = Zene és színház. p. 350–355.
- Melis György 75 éves : 37 mondat Melis Györgyről. = Muzsika, 1998. 7. sz. p. 3–4. [Idézetcsokor hét szerzőtől, közülük Fodor Géza az utolsó, az 1984-es Don Pasquale-kritika négy mondatával.] „megmenthetetlenül személyes ami jó volt”. = Holmi, 2000. 12. sz. p. 1469–1475. = A napsütötte sáv : Petri György emlékezete. Szerk. Lakatos András. Budapest : Nap Kiadó, 2000. p. 9–20.
- Szubjektív köszöntő : Kertész Iván 75 éves. = Muzsika, 2005. 4. sz. p. 6–7.
- Szubjektív köszöntő : Szinetár Miklós 75 éves. = Muzsika, 2007. 2. sz. p. 4–5.
- Köszöntő – lelkiifurdalással : Békés András 80 éves. = Muzsika, 2007. 3. sz. p. 11–12.
- Feuer Mária félkerek és kerek évfordulójára. = Élet és Irodalom, 2007. augusztus 17. p. 30.
- Kései találkozás Blum Tamással. = Blum Tamás emlékezete. Szerk. Fodor Géza és Réz Pál. Budapest : Aduprint Kiadó, 2007. p. 161–170.
- Egy igazi drámai szoprán. = Élet és Irodalom, 2008. szeptember 5. p. 30. [Zádori Mária]

LIBRETTÓ, ÁTDOLGOZÁS

- Bulat Okudzsava, Várady Szabolcs, Fodor Géza. Merszi! – Avagy Sipov kalandjai. Kaposvár : Csiky Gergely Színház, 1977.
- Balassa Sándor. Az ajtón kívül. Opera öt tételben, Op. 27. Szövegét Wolfgang Borchert drámája nyomán írta: Fodor Géza. Budapest. Editio Musica, 1978. [Zongorakivonat] A mű először a Magyar Rádióban hangzott el, 1977-ben.
- Balassa Sándor, Leonard Frank. Karl és Anna. Szövegét Leonard Frank azonos című kisregényéből és színművéből Fodor Géza és Balassa Sándor írta. Budapest : Magyar Állami Operaház, 1995. [opera]
- Weöres Sándor. Octopus, avagy Szent György és a sárkány históriája. Tragikomédia öt felvonásban, két részben. Budapest : Balassi – Katona József Színház, 2002. A szövegváltozat előadása Szent György és a Sárkány címmel: Katona József Színház, 2001.

MŰSORFÜZETEK

- Muszorgszkij. Borisz Godunov. Írta Fodor Géza. Budapest : Magyar Állami Operaház, 1976.
- Büchner. Danton halála. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli. Budapest : Nemzeti Színház, 1978.
- Dráma – könyvdráma – színház. = Weöres Sándor. Szent György és a sárkány. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli. Budapest : Nemzeti Színház, 1979. p. 25–28.
- Gorkij. Éjjeli menedékhely. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli. Budapest : Nemzeti Színház, 1979.
- Wesker. A konyha. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli. Budapest : Nemzeti Színház, 1979.
- Mozart. A varázsfuvola. Írta Fodor Géza. Budapest : Magyar Állami Operaház, 1980.
- Shakespeare. IV. Henrik I–II. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Nemzeti Színház, 1980.

- Osztrovszkij. Jövedelmező állás. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli. Budapest : Katona József Színház, 1980.
- Euripidész. Oresztész. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Nemzeti Színház, 1980.
- Kornis Mihály. Halleluja. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Játékszín, 1981.
- Csehov. A manó. Írta, szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1982.
- Kicslezni az igazságot. = Schwajda György. A szent család, Smoček. Dr. Burke különös délutánja. Szerk. Dúró Győző. Budapest : Katona József Színház, 1983. p. 6–7.
- Wojciech Mester „színházi küldetése”. = Spiró György. Az imposztor. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1983. p. 9–12.
- Csajkovszkij. Anyegin. Írta Fodor Géza. Budapest : Magyar Állami Operaház, 1984.
- Massenet. Werther. Írta Fodor Géza. Budapest : Magyar Állami Operaház, 1984.
- Jarry. Übü király. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1984.
- Verdi. Requiem. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Magyar Állami Operaház, 1984.
- Csehov. Három nővér. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1985.
- Bozay. Csongor és Tünde. Írta Fodor Géza. Budapest : Magyar Állami Operaház, 1985.
- Az indulatig és tovább... = Spiró György. Csirkefej. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1986. p. 8., 10–11.
- Petrusevszkaja. Három lány kétkben. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1987.
- Gogol. A revizor. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli. Budapest : Katona József Színház, 1987.
- Canetti. Esküvő. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli. Budapest : Katona József Színház, 1988.
- Mizantróp-változat. = Molière. A mizantróp. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1988. p. 9–12.
- Shakespeare. Vízkereszt vagy amit akartok. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli. Budapest : Katona József Színház, 1989.
- Csehov. Platonov. Írta Fodor Géza. Szerk. Vályuch Annamária. Budapest : Katona József Színház, 1990.
- Bertolt Brecht. Turandot avagy a szerecsenmosdatók kongresszusa. Szerk. Fodor Géza, Vályuch Annamária. Budapest : Katona József Színház, 1990.
- Töredékek a Hamletről. = Shakespeare. Hamlet. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház – Kamra, 1991. p. 16–25.
- Hare. A titkos elragadtatás. Szerk. Fodor Géza, Litvai Nelli, Vályuch Annamária. Budapest : Katona József Színház, 1991.
- Halász Péter. A kínai. Szerk. Fodor Géza, Vályuch Annamária. Budapest : Katona József Színház – Kamra, 1992.
- Goldoni. Az új lakás. Szerk. Fodor Géza, Vályuch Annamária. Budapest : Katona József Színház, 1992.
- Kárpáti Péter. Akárki. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1993.
- Kundera. Jakab meg a gazdája. Szerk. Fodor Géza, Veres Anna. Budapest : Katona József Színház, 1993.
- Büchner. Danton halála. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház – Kamra, 1993.
- Pirandello. Ma este improvizálunk. Szerk. Fodor Géza, Vályuch Annamária. Budapest : Katona József Színház, 1994.
- Shakespeare. Julius Caesar. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1994.
- Csehov. Cseresznyés kert. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1995.
- Kleist. Az eltört korsó. Írta, szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1996.
- Ki kit ér utol? = Dürrenmatt. A csendestárs. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház – Kamra, 1996. p. 14–16.
- A politikai alkalmatlanság tragikomédiája. = Shakespeare. Szeget szeggel. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 1996. p. 9–15.
- Mozart utolsó éve, Emanuel Schikaneder, A szabadkőművéség, A varázsfuvola dramaturgiája. = Mozart. A varázsfuvola. Szerk. Romhányi Ágnes. Budapest : Magyar Állami Operaház, 1998. p. 2–13.

- Caragiale. Az elveszett levél. Szerk. Fodor Géza, Ungár Júlia. Budapest : Katona József Színház, 1998.
- Végjáték a szigeten. = Shakespeare. A vihar. Szerk. Fodor Géza, Ungár Júlia. Budapest : Katona József Színház, 1999. p. 3–4.
- Hamvai Kornél. Hóhérok hava. Szerk. Fodor Géza, Veres Anna. Budapest : Katona József Színház, 2000.
- Tartuffe. = Molière. Tartuffe. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 2000. p. 2–5.
- [Bertolt Brecht...]. = Brecht–Weil. Koldusopera. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 2001. p. 1–6.
- Weöres Sándor. Szent György és a Sárkány. Szerk. Fodor Géza, Ungár Júlia. Budapest : Katona József Színház, 2001.
- Kleist. A bosszú. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 2003.
- Az előadás szövege. = Euripidész. Médeia. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 2004. p. 17.
- Gyorsfénykép – rólunk. = Spiró György. Koccanás. Szerk. Fodor Géza, Ungár Júlia. Budapest : Katona József Színház, 2004. p. 4–5.
- Ivanov – felesleges ember? = Csehov. Ivanov. Szerk. Fodor Géza, Gáspár Ildikó. Budapest : Katona József Színház, 2004. p. 14.
- Jenůfa. = Janáček. Jenůfa. Szerk. Romhányi Ágnes. Budapest : Magyar Állami Operaház, 2004. p. 4–13.
- „A modern...”. = Congreve. Így él a világ. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 2005. p. 1.
- Dmitrij Sosztakovics: Kisvárosi Lady Macbeth. = Sosztakovics. Kisvárosi Lady Macbeth. Szerk. Romhányi Ágnes. Budapest : Magyar Állami Operaház, 2005. p. 6–15.
- Silviu Purcărete és a Troilus és Cressida. A rendezővel Fodor Géza beszélget : Shakespeare: Troilus és Cressida. = Shakespeare. Troilus és Cressida. Szerk. Fodor Géza, Ungár Júlia. Budapest : Katona József Színház, 2005. p. 4–5., 10–14.
- Ibsen. A vadkacsa. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 2007.
- Goldoni. A karnevál utolsó éjszakája. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 2007.
- Shakespeare: Macbeth (2008). = Shakespeare. Macbeth. Szerk. Fodor Géza. Budapest : Katona József Színház, 2007. p. 3–4.
- Gorkij. Barbárok. Szerk. Fodor Géza, Török Tamara. Budapest : Katona József Színház, 2008.

VÁLOGATÁS, SZERKESZTÉS, ELŐ- ÉS UTÓSZÓ

- Lukács György. A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika : A regény elmélete : Ifjúkori művek. Sajtó alá rendezte Fodor Géza. Budapest : Magvető, 1975. (Lukács György összes művei)
- Lukács György. John Ford : Egy modern drámaköltő Shakespeare korából. Bev., ford. Fodor Géza. = Nagyvilág, 1977. 2. sz. p. 247–251. A Lukács-cikk fordítása kötetben: Lukács György: Ifjúkori művek (1902–1918). Szerk. Tímár Árpád, Budapest : Magvető, 1977. p. 121–127. (Lukács György összes művei)
- Georg Büchner művei. A jegyzeteket Fodor Géza állította össze. Budapest : Európa, 1982.
- Novalis és a német romantika költői. Vál. Fodor Géza. Budapest : Európa, 1985. (Lyra Mundi)
- Max Reinhardt. Képzeltbeli színházamról : Ötezer színháza : A modern színművészetéről : Az eszményi színházról : Levél Ledebour gróffhoz. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1994. 3. sz. p. 16–29. (Szabadpolc)
- Roland Barthes. A színházi jelmez betegségei. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1994. 5. sz. p. 32–37. (Szabadpolc)
- Luigi Pirandello. A beszédben tetet öltő cselekmény. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Székács Vera. = Színház, 1994. 7. sz. p. 43–44. (Szabadpolc)

- Edward Gordon Craig. A színész és az übermarionett. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1994. 9. sz. p. 34–45. (Szabadpolc)
- Georg Simmel. A színész filozófiájához. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1994. 11. sz. p. 22–29. (Szabadpolc)
- Vszevolod Mejerhold. A jövő színésze és a biomechanika. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Páll Erna. = Színház, 1995. 1. sz. p. 41–44. (Szabadpolc)
- Peter Brook. A lényegi ragyogásról. [Közread.] Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1995. 3. sz. p. 43–44. (Szabadpolc)
- Richard Wagner. A „zenedráma” elnevezéséről. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1995. 6. sz. p. 41–45. (Szabadpolc)
- Jiří Veltruský. Ember és tárgy a színházban. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Huszár Sylvia. = Színház, 1995. 7. sz. p. 43–46. (Szabadpolc)
- Alfred Jarry. A színházias színház haszontalansága. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1995. 8–9. sz. p. 50–56. (Szabadpolc)
- Hans-Georg Gadamer. A színház mint ünnep. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1995. 11. sz. p. 40–43. (Szabadpolc)
- Sigmund Freud. Pszichopata alakok a színpadon. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1996. 1. sz. p. 32–35. (Szabadpolc)
- Jerzy Grotowski. Színészi technika. [Riporter:] Denis Bablet, ford. Pályi András. [Közread. és] bev. Fodor Géza. = Színház, 1996. 3. sz. p. 36–41. (Szabadpolc)
- Konsztantyin Sztanyiszlavszkij. Sztanyiszlavszkij noteszeiből. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Morcsányi Géza. = Színház, 1996. 5. sz. p. 37–42. (Szabadpolc)
- Eugenio Barba. Színházi antropológia. [Közread.] Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1996. 7. sz. p. 38–43. (Szabadpolc)
- A futurizmus kiskatéja. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Magyarósi Gizella. = Színház, 1996. 9. sz. p. 39–48. (Szabadpolc)
- Udo Bembach. A jövő operája : Egy politológus megjegyzései. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1996. 11. sz. p. 2–9. (Szabadpolc)
- Willi Flemming. Színház, dráma, szövegek. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1997. 3. sz. p. 33–36. (Szabadpolc)
- Patrice Pavis. A ritmus szerepe a rendezésben. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1997. 5. sz. p. 44–48. (Szabadpolc)
- Arthur Kahane. A színésznő. A színészek és a többiek. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1997. 7. sz. p. 36–41. (Szabadpolc)
- Alfred Kerr. Két írás a kritikáról. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1997. 8. sz. p. 38–45. (Szabadpolc)
- Herbert Jhering. Kritika és rendezés : A színikritika feladatai : Bernard Gullemin beszélgetése : Az elárult színikritika. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1997. 10. sz. p. 29–39. (Szabadpolc)
- Ramón del Valle-Inclán. A bohémélet fényei. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Székács Vera. = Színház, 1997. 12. sz. p. 36–40. (Szabadpolc)
- Bertolt Brecht. Elidegenítés a kínai színházban. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1998. 2. sz. p. 13–17. (Szabadpolc)
- Siemke Böhnisch. Valóságosság a színházban. [Közread.], bev., ford. Fodor Géza. = Színház, 1998. 5. sz. p. 46–48. (Szabadpolc)
- Pjotr Bogatirjov. Az öltözet mint jel. [Közread. és] bev. Fodor Géza. = Színház, 1998. 7. sz. p. 45–48. (Szabadpolc)
- Volker Klotz. Az önmagát eláruló színház. 1–2. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1998. 11. sz. p. 44–48., 12. sz. p. 26–30. (Szabadpolc)
- Georges Banu. Brook és hasonmása : Peter Brook: Lear – a darab maga az út. Párbeszéd Georges Banuvel. [Közread.] Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1999. 2. sz. p. 35–42. (Szabadpolc)

- Edward Gordon Craig. Drámák és drámaírók – képek és festők. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1999. 5. sz. p. 36–38. (Szabadpolc)
- Hugo von Hofmannsthal. A színpad mint álmkép. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1999. 6. sz. p. 16–17. (Szabadpolc)
- Manfred Brauneck. Színház, játék és komolyság : A színházesztétika elméleti alapjairól. [Közread. és] bev. Fodor Géza, ford. Szántó Judit. = Színház, 1999. 8. sz. p. 22–29. (Szabadpolc)
- Mezey Béla. Így láttam őket... : Kertész Iván szövegével. „Hol volt, hol nem: kint-e vagy benn?” Budapest, Magyar Állami Operaház, 2000. p. 5–7.
- Bevezetés Diderot „Beszélgetései”-hez. = Holmi, 2004. 3. sz. p. 269–272.
- Notóriusok I : Az emberek veszedelmes közelségében. Összeáll. Fodor Géza, Lengyel György, Zsámbéki Gábor. Budapest : Katona József Színház – Kamra, 2007.
- Blum Tamás emlékezete. Szerk. Fodor Géza és Réz Pál. Budapest : Aduprint Kiadó, 2007. 198 p.
- Almási-Tóth András. Az opera – egy zárt világ : Az operai színjáték alapproblémái. Utószó Fodor Géza. Budapest : Typotex, 2008. p. 123–124. (Claves ad musicam)

INTERJÚ

- Ferenczy Erika. Készülő szakdolgozatok, III. [A] Mozart-opera világgépe : Beszélgetés Fodor Géza magyar-filozófia szakos hallgatóval. = Egyetemi Lapok, 1966. március 10. (5. sz.)
- Nyakas. Egy mű születéséről : Zene és dráma. = Egyetemi Lapok, 1975. december 12.
- Koltai Tamás. Az opera dimenziói : Beszélgetés Fodor Gézával. = Muzsika, 1986. 12. sz. p. 6–17.
- J. Győri László. „Az Operában is mindig kritikus maradtam” : Beszélgetés Fodor Gézával. = Muzsika, 1990. 12. sz. p. 31–33.
- Ferenczi Krisztina. Most nem hagyhatom abba. = Magyar Hírlap, 1993. szeptember 18. Ahogy tetszik mell. p. I.
- „Közénk és az élet közé állt az ideológia” : Fodor Gézával beszélget Petri György. = Beszélő, 1994. január 27. 4. sz. p. 32–37. = Petri György munkái III. : Összegyűjtött interjúk, Szerk. Réz Pál, Lakatos András, Várady Szabolcs. Budapest : Magvető, 2005. p. 535–549.
- V. Bálint Éva. A dráma drámája : Beszélgetés Fodor Gézával. = Magyar Hírlap, 1996. november 16. Ahogy tetszik mell. p. 12.
- Bóta Gábor. A mű nem kötelez többé : Beszélgetés Fodor Gézával. = Magyar Hírlap, 1998. június 27. p. 15.

FODOR GÉZÁRÓL

- A. G. Figaro és Tót úr : A polgári dráma és drámaelmélet kezdeteiről. = Magyar Nemzet, 1969. május 16.
- Almási Miklós. Wolfgang Amadeus Hegel – avagy a filozófiai operakalauz : Fodor Géza: Zene és dráma. = Élet és Irodalom, 1975. január 18. p. 10.
- Balassa Péter. Az Egészről és a végigvitelről : Fodor Géza: Zene és dráma. = Valóság, 1975. 5. sz. p. 103–105.
- Króó András. Fodor Géza: Zene és dráma. = Színház, 1975. 9. sz. p. 47–48.
- Radnóti Sándor. A műértelmezés világgépe [Zene és dráma]. = Mozgó Világ, 1977. 4. sz. p. 90–99.
- Lóczy János. Balassa Sándor: Az ajtón kívül : Új magyar zenedráma az Állami Operaház színpadán. = Népszabadság, 1978. november 26. p. 13.
- Boronkay Antal. Balassa Sándor: Az ajtón kívül. = Muzsika, 1979. 1. sz. p. 7–11.
- Nemes György. Hogy is van ez? : Gond-dal. = Népszabadság, 1984. július 15. [Erkel Ferenc Bánk bánjában a Bor-dal szövegmódosulása]

- Márok Tamás. Fodor Géza: Operai napló. = Tiszatáj, 1987. 7. sz. p. 84–87.
- Várkonyi Benedek. Operai napló : Fodor Géza tanulmányai, kritikái. = Magyar Nemzet, 1987. szeptember 7. p. 6.
- Angyalosi Gergely. Petri György versei : Fodor Géza a költőről. = Magyar Nemzet, 1991. április 18.
- Kántor Zsolt. Petri-katedra. = Könyvvilág, 1991. 6. sz. p. 4.
- Bán Zoltán András. Petri György költészete. = Népszabadság, 1991. július 20. p. 19.
- Marx József. Fodor Géza: Petri György költészete. = Élet és Irodalom, 1992. március 27. p. 11.
- M. Nagy Péter. Fodor Géza: Petri György költészete. = Kritika, 1992. 7. sz. p. 39–40.
- Útő Endre operaigazgató levele Fodor Gézához. = Muzsika, 1993. 4. sz. p. 27.
- Útő Endre újabb levele. = Muzsika, 1993. 5. sz. p. 24.
- Szakolczay Lajos. Kikötő [Zene és színház]. = Új Forrás, 1998. 7. sz. p. 101–102.
- Radnóti Zsuzsa. „Színházilag gondolkodni” : Fodor Géza: Zene és színház. = Élet és Irodalom, 1998. november 20. p. 19. (Az ÉS könyve novemberben)
- Kis János. Hamlet : Egy olvasat olvasata : Shakespeare, William: Hamlet, prince of Denmark. – Hamlet, dán királyfi : Fodor Géza „Nagyon túhegyre vennők, ha így vennők” c. cikkéhez. = Holmi, 1998. 12. sz. p. 1647–1672.
- Pór Péter. Bildung és éthos : Fodor Géza: Zene és színház. = BUKSZ, 1999. 3. sz. p. 255–265.
- Heller Ágnes. Fodor Géza: Zene és színház. = Élet és Irodalom, 1999. június 25. p. 13.
- Pintér Tibor. Fodor Géza: Zene és színház. = Élet és Irodalom, 1999. július 23. p. 13.
- Bakcsi György. Gondolkodni jó. = Élet és Tudomány, 2002. december 13. [A Mozart-opera világgépe]
- Wilheim András. Könyvet írni Mozartról : Fodor Géza: A Mozart-opera világgépe. = Élet és Irodalom, 2003. január 24. p. 25. (Az ÉS könyve januárban)
- Iszlai Zoltán. A Mozart-opera világgépe. = Könyvhét, 2003. 2. sz.
- Koltai Tamás. Kortársunk, Mozart : Fodor Géza: A Mozart-opera világgépe. = Muzsika, 2003. 3. sz. p. 37–39.
- Irodalmi értesítő : Fodor Géza: A Mozart-opera világgépe. Balassa Péterrel beszélget Győri László. Magyar Rádió, adás: 2003. 03. 19. Bartók Rádió: 18.55–19.05
- Máté András. Találkozás egy fiatalemberrel : Fodor Géza: A Mozart-opera világgépe. = BUKSZ, 2003. 2. sz. (Nyár) p. 103–109.

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Alap
támogatásával jelenik meg

nka

Nemzeti Kulturális Alap